

זיידע

סיפור חייו של ברל דב קצ'ור-בקמן

כתיבה והבאה לדפוס: [סמדר ויצמן](#)

smadar@my-story.co.il

<http://my-story.co.il>

טלפון: 04-9880488

טלפון נייד: 050-6596019

עריכה ועימוד: זבולון ויצמן

טלפון נייד: 050-5789189

עיצוב כריכה: [טלי הלוי - מעצבת גרפית](#)

talihalevy@gmail.com

טל" נייד: 050-6561502

נדפס בישראל, התשע"ט - 2019

כל הזכויות שמורות להניה וינטר ©
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, לתרגם, להקליט, לאחסן במאגר מידע
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, כל חלק שהוא
מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב של הניה וינטר.

הספר ראה אור בסיוע:

הקרן לתמיכה בספרי זיכרונות של
ניצולי שואה

THE AZRIELI FOUNDATION

Claims Conference
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

ועידת התביעות
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

התכנים, הנתונים והעריכה הם על אחריות המחבר/ת

זיידע

סיפור חייו של ברל-דב קצ'ור-בקמן

בגולה, אין אנו בעצמנו שייכים לנו, אין חיינו שייכים לנו, אין הוננו שייך לנו וגם בנינו אינם שייכים לנו.

משה לב לילינבלום

תוכן

5	תולדות המשפחה	1
13	זיידע - ילדות ונעורים, משפחה, חברים ולימודים	2
18	חתונה וילדים	3
23	אמא, תהילה-לאה, טינצ'ה (טוניה, מאוחר יותר)	4
27	אימה ומוות - אירועי השואה 1941 - 1945	5
66	החיים לאחר השחרור בידי הסובייטים	6
88	בארץ - עולים חדשים	7
93	ילדותי ב"גבעת-עליה" (גיבליה) - יפו	8
102	אני והסבא ישבנו בצוותא	9
137	עמל של יום חול	10
143	ימי שישי, שבתות וחגים	11
155	סבא יוצא לעבוד מחוץ לבית	12
164	עוברים לחולון	13
171	סבא - ימיו האחרונים ומותו	14
177	עוד על סבא	15
185	מרדכי-לייב ואידים קצ'ור מארגנטינה	16
199	יעקב בקמן (חיים-יעקב קצ'ור) 1924.11.11 - 2012.6.19	17
218	הלל בקמן (איליק קצ'ור) 1937.3.15 - 1985.11.13	18
241	הניה היקרה	

1

תולדות המשפחה

לאטליז של ברל קצ'ור נכנסה לקוחה לא יהודייה, מתושבי המקום. במספר משפטים ובשפה פולנית בסיסית, שוחח איתה סבא, כפי ששוחח עם יתר הלקוחות הגויים של העיירה סקאלאט (Skalat). ראשית, שאל בנימוס ובמאור פנים, לשלומה ולשלום משפחתה, ולאחר שהשיבה וביקשה חלקי בשר מסוימים, הזדרז לשרת אותה. בחיוך ובאדיבות רבה הגיש לה את מבוקשה. הגברת הושיטה את ידיה אל הסל, אך לפתע נתכרכמו פניה. "פאן קצ'ור" ("אדון קצ'ור", בפולנית), אמרה, ואי נעימות ומבוכה רבה ניכרו בדיבורה ובתנועותיה, "שכחתי את ארנקי בבית".

המשחטה היהודית בסקאלאט
אברום קצ'ור בן חנה ואלטר במרכז
והשוחט המזוקן מימין

"פֶּאָנֶע" ("גברת", בפולנית), לא נורא, שום אסון לא קרה. קחי איתך, ובהזדמנות הבאה כשתבואי שוב לקניה, תשלמי". נימת קולו הייתה חביבה. "אתה אדם טוב ונדיב, וגם נעים להיכנס ולקנות אצלך", ענתה. ניכר היה שנשמה לרווחה. היא ברכה לשלום והלכה לדרכה. זמן קצר לאחר מכן נכנסה לאטליז גברת יהודייה מבנות הקהילה. "ברל אני זקוקה לעצמות רגל בקר, כדי להכין 'רגל קרושה'", אמרה

ביידיש.

"מיד אתן לך את החלקים היפים ביותר", השיב אף הוא ביידיש, שפת יהודי הקהילה. נימה של עליצות נשמעה בדבריו.

תוך כדי הכנת החלקים המבוקשים, שאל לשלום הגברת ומשפחתה, והאם החלו כבר להתכונן לפסח.

היו אלה ימים שלאחר פורים, וניצני האביב החלו להיראות בגליציה, בתחום השלטון הפולני באוקראינה, בשנות ה-20 של המאה ה-20. הוא שקל את הבשר שהגברת ביקשה, והיא הייתה שבעת רצון ביותר למראה הנתח שניתן לה.

"ברל, אני יודעת שאפשר לסמוך עליך, אתה קצב ישר והמחירים אצלך הוגנים", קיבל סבא את מחמאותיה. ואכן, היה ראוי להן.

סבי, ברל קצ'ור, היה אדם נעים הליכות, טוב לב וישר, אשר ידע היטב את מלאכת הקצבות. הוא היה אהוב על הבריות בעיירה - יהודים וגויים.

הקשרים הטובים שדאג לטפח עם תושבי המקום, יעמדו ליכותו בעתיד, ויצילו אותו ואת חיי שניים מילדיו, בתקופת השואה הנוראה והחשוכה.

סבא גילה עניין בעבודה באטליז כבר בצעירותו, כאשר סייע לאביו, ולאחר מכן כאשר הפך להיות בעל האטליז בעצמו. אחיו, לעומת זאת, לא המשיכו לעסוק בתחום זה, למעט מרדכי-לייב.

מקום בו היה האטליז של משפחת קצ'ור בסקאלאט

"בוודאי שאנחנו זוכרות את ברצ'ו", ענו לאמא מספר זקנות שישבו על ספסל וחיממו את עצמותיהן בשמש, בשעה שאמא, טוניה, ואני הזדמנו לסקאלאט, בעת טיול שורשים ב-1996. הן אף התרגשו מאוד לשמע הידיעה, שאני נכדתו. "אדם צנוע, נחבא אל הכלים, טוב ונדיב", הוסיפו בקול נרגש.

משפחת קצ'ור חייתה בסקאלאט, עיירה במערב אוקראינה, בחבל גליציה, מזרחית לעיר המחוז טרנופול (Ternopil), אשר מרבית תושביה היו יהודים. מערבה, במרחק רב - שכנה העיר לבוב.

משפחת קצ'ור

שם משפחתו של ברל, העיד על עיסוקה של המשפחה בתחום הקצבות (קצ'ור, ברוסית, פרושו: ברווזון). פרנסת המשפחה בעבר הרחוק ובימי באה מהאטליו, בו עבדו אלטער-שלמה קצ'ור, וברל בנו. סבא רבא וסבא שלי.

איציק קצ'ור, אביו של אלטער-שלמה (אבא של סבא רבא שלי), היה נגר שייצר כסאות, ונשוי פעמיים. אשתו הראשונה, חיה-לאה, ילדה ארבעה ילדים ונפטרה בדמי ימיה (1872), כנראה בעת לידתה את שלמה או בסמוך ללידה. מתוך ארבעת הילדים, נותר בחיים רק אלטער-שלמה.

פירוש השם "אלטער" (ביידיש: זקן), הוא: "בכור", או "מבוגר", וניתן לעתים לתינוק, כסגולה לאריכות ימים. יתכן, שהשם "שלמה", התווסף לשמו בילדותו, לאחר שאחד מאחיו למחצה, שייולדו בעתיד, לאשתו השנייה של אביו, מת סמוך ללידתו.

לאחר מות אשתו הראשונה, נשא איציק קצ'ור אשה שניה, זיסל (מתוקה) לבית לשר. לשניים נולדו תשעה ילדים, רק חלקם שרדו.

לימים, אלטער-שלמה קצ'ור, סבא רבא שלי, שחי בין השנים 1872-1936 יישא לאישה את חנה-הניה, לבית בקמן (1880 - 1942), אשר כונתה על ידי נכדיה, "באָע חנצ'ה". לזוג, נולדו תשעה ילדים, שחלקם נפטרו בילדותם.

אלטער-שלמה קצ'ור, ואשתו חנצ'ה, היו יהודים חרדים. שפתם, בינם לבין עצמם ובתוך הקהילה היהודית, הייתה יידיש - שפה של חכמת חיים, מהולה בהומור סלחני ("יידישקאייט"). הבית היה מוקד למפגשי המשפחה, להם הם התמסרו ולקהילה.

להלן תמצית גיניאולוגית:

שלמה-אלטער קצ'ור (1872 - 1936)

נשא לאשה את

חנה-הניה לבית בקמן (1880 - 1942)

לזוג נולדו 9 ילדים:

אנצ'ל קצ'ור (18.10.1898) - מת, כנראה, בלידתו.

חיה-לאה קצ'ור (1.3.1900 - 1943) - נספתה בשואה.

מרדכי-לייב קצ'ור (?-?) - היגר לארגנטינה.

ברל-דב קצ'ור (1.4.1902 - 3.7.1970) - סבא שלי. עלה ארצה.

גיטל קצ'ור (1904 - 1942) - נספתה בשואה.

משה קצ'ור (11.7.1905 - 1942) - נספה בשואה.

איציק קצ'ור (6.4.1908 - 1943) נספה בשואה.

אברום קצ'ור (?1908 - 1942) - נספה בשואה.

שולם קצ'ור (28.11.1909 - 1910) - כנראה, מת כתינוק.

שלמה אלטר קצ'ור וחנה לבית

בקמן ובנם איציק קצ'ור-בקמן

בתמונה שצילם הבן הצעיר, איציק קצ'ור, נראה אלטער עטור זקן עבות, על ראשו כיפה או מגבעת, ואשתו חנצ'ה חובשת פאה נוכרית. ואכן, השניים, הקפידו מאוד על המצוות, קלה כבחמורה. ילדיהם של השנים, כבר לא נראים כמו הוריהם. בתצלומי האחרים של איציק, הנשים ללא כיסוי ראש ושרוולי בגדיהן קצרים; הגברים מגולחים ואינם חובשים כיפות. לא בדיוק חילונים אבל שונים מהוריהם.

מרבית בני המשפחה, למעט חייצ'ה ויינזאפט (דודה חיה), שהיתה חרדית כמו

הוריה, והקדישה את כל כולה לגידול עשרת ילדיה - ראו את עצמם יהודים שומרי מצוות, אך לא מקפידים בהן (לא "חניוקים"), אבל גם לא ממש חילונים. הם לא זנחו את המורשת הדתית או בזו לה, אלא ראו את עצמם

חנה עם איציק-בקמן קצ'ור (בנה), כנראה לאחר מות בעלה שלמה אלטר קצ'ור.
חנה לבושה בלבוש של אשה חרדית. איציק לבוש בחליפה מודרנית

"עמך ישראל". חלקם - דתיים ממש, חלקם - שומרי מסורת. היה חשוב להם להיות "מענטשן" - "בני-אדם", ולנהוג בביתם "באלבאטיש" - כ"בעל-בית". כלומר, להיות בעלי לב טוב, בעלי הומור, ויחד עם זאת לנהוג בהיגיון, להתפרנס בכבוד, ולהתנהל בסוג של מסורת יהודית אשכנזית בלי להתפלפל ולדייק.

לעומת אחותו החרדית, חייצ'ה, איציק קצ'ור-בקמן (הוסיף לשמו את שם משפחת בית אביה של אמו, בקמן, כבר בגיל צעיר) צילם באחת מתמונותיו את חבריו ואת עצמו מעיינים בגלוי בעיתון הציוני "היינט" ("היום"), שהיה הדף היידישאי היומי בפולין, ואסור בתכלית האיסור אצל

החרדים, פן יביאם להתפרקות מעול מצוות ולשמד. הוא עסק בגרפיקה ובצילום, שני מקצועות מודרניים שדרשו הכשרה טכנית. בית המלאכה שלו (סדנה) היה ממוקם במתחם ביתם של אלטער וחנצ'ה. שם עבד והחזיק את ציוד הצילום, חומרי הגרפיקה וכלי העיצוב.

איציק קצ'ור-בקמן עם חבריו עם העיתון "היינט"

גלויה מבן משפחה בארץ ישראל, עמו היה איציק בקשר, ואשר הגיעה לסקאלאט לרגל ראה"ש התרצ"ה 1934, ובה גם תמונות מנוף ארצנו

שבת

מדי ערב שבת, היו בני המשפחה מתכנסים לארוחה בבית ההורים. הגברים ששבו מהתפילה בבית-הכנסת, לבושי בגדי שבת, הסבו לשולחן מכוסה מפה צחורה, אשר פמוטים מונחים עליו, ולהבותיהם מרצדות בעליצות. אלטער-שלמה, היה מברך על היין, עורך "קידוש", מודה לאשתו חנצ'ה על היותה "אשת חיל", תוך קריאת הפרק מספר "משלי", ויחד עם הבנים זימרו מזמורי שבת: "שלום עליכם מלאכי השלום, מלאכי אל עליון...", ומזמורים אחרים. השירה פרצה מהבית אל חלל הרחוב, והתמזגה עם שירת שכניהם היהודים.

למחרת, שוב השכימו הגברים אל בית-הכנסת, ובשעת הצהריים התכנסו בני המשפחה להתענג על ה"טשולנט" (החמין). את החמין היו מכינים מבעוד מועד, בסיר גדול, וזה התבשל בתנור הביתי מאז יום שישי, או שהיה מובא אחר כבוד אל המאפייה השכונתית, שם היה מונח יחד עם סירי "טשולנט" של יהודים אחרים, על גחלים, והתבשל לאטו עד צהרי יום השבת. מהמאפיה, מצא הטשולנט את דרכו לשולחן השבת, באמצעות אחד מבני המשפחה, שנשא אותו בהליכה רגלית אל הבית.

שלמה אלטר בן יצחק (1872 - 1936)
איציק קצ'ור-בקמן עיצב את אותיות
המצבה

אלטער קצ'ור נפטר מדום לב בערב יום-הכיפורים 1936, ונקבר רק למחרת, במוצאי החג, כשהוא מותיר אחריו אלמנה, ילדים ונכדים. בנו, איציק, הגרפיקאי, עיצב את המצבה שהונחה על קבר אביו, ואת הכיתוב על גבה.

לימודים

כל הבנים במשפחת קצ'ור המורחבת, למדו ב"חידר" (חדר, מקום לימודיהם של ילדים רכים במסגרת חינוכית דתית-חרדית), מגיל שלוש ועד הגיע שעתם ללמוד בבית הספר העממי. בנות, לא למדו ב"חידר". בביה"ס העממי שבעיירה, למדו יחד בנים ובנות, מגיל שבע ומעלה, לאורך שמונה שנות לימוד.

תלמידי ביה"ס העממי בסקאלאט בראשית שנות ה-30.
האחים אנה ויאנק המסומנים בתמונה,
היו חבריהם של האחים תהילה-לאה וחיים-יעקב קצ'ור, אף שלא למדו באותן הכיתות.

המורים המקומיים לימדו את כל המקצועות, בשפה הפולנית (אוקראינה הייתה חלק מפולין דאז), אף שכולם דיברו גם אוקראינית.

בית הספר ברחוב פיינסקה
בסקאלאט.
על רקע ביה"ס עומד חיים ברוגשטיין,
1996

שיעורי דת ("רעליגיה"), היו חלק מתוכנית הלימודים, והיו מיועדים לתלמידים נוצריים בלבד. תלמידים יהודיים היו פטורים מנוכחות בשיעורים אלו.

הורים רבים, בכללם משפחת קצ'ור, נהגו להזמין לבתיהם מורים פרטיים, ("מלמדים"), שילמדו את בנותיהם קרוא וכתוב בעברית וביידיש, וינחילו להן ידע בסיפורי התורה.

השקעה זו הובילה לכך שילדי העיירה היהודיים, קראו וכתבו יידיש ועברית, והיו גם בעלי ידע כללי נרחב.

לאחר שהשלימו 8 כתות לימוד, יצאו רוב התלמידים לעבוד כדי לסייע בפרנסת הבית.

2

זיידע – ילדות ונעורים, משפחה, חברים ולימודים

ברל קצ'ור נולד ב-1 באפריל 1902. כבר בבואו לעולם אפשר היה להבחין בצבע עורו השחום. כאשר שהה פרק זמן קצר תחת קרני השמש נעשה עורו כהה יותר, עד כי אפשר היה לחשוב שמוצאו ים תיכוני. הוא למד ב"חדר" ולאחריו - בבית הספר הפולני. עם סיום לימודיו החל לעבוד באטליז המשפחתי.

הוא ידע קרוא וכתוב בפולנית ובאוקראינית, אך בבית דיברו וכתבו ביידיש "גאליציאנית".

עוד בהיותו נער התגלה כבעל כוח פיסי רב, דבר שהועיל לו בעבודתו באטליז ובתקופת השואה. בצעירותו, למד לשחות באגמים ובנהרות הסמוכים לעיירה, והפך לשחיין מעולה. בים למד לשחות רק עם הגיעו ארצה, כשגרנו ביפו.

עוד כנער למד לבשל, והיה מכין תבשילים ומטעמים (בעיקר מבשר) ערבים לחיך.

כילדה אהבתי להתבונן בכפות הידיים של סבא דב (כך נקרא בעברית). כפות ידיו, היו מלאות ושחומות. האצבעות, בהן אחז בסיגריות, היו צהובות מעשן. פרק עליון באצבע מורה אחת, היה כפוף מאז ילדותו, כאשר נחתך תוך כדי משחק באולרו. לא ניתן היה אז לתקן את הפרק הכפוף. היו לסבא חברים רבים בין ילדי הקהילה היהודית ובין הגויים. משחקים היו יחדיו כדרך הילדים בעולם. הם בילו את זמנם בשחייה באגמים, בתחרויות ריצה, במשחקי מחבואים, הטילו אולרים למטרות שצוירו על האדמה הלחה, והתחרו מי ייטיב לעשות זאת, או שיחקו במשחקים אחרים, שלא דרשו אביזרים מיוחדים. מרבית תושבי העיירה לא רכשו, בדרך כלל,

צעצועים מוכנים, אלא יצרו הכול בבתיהם. כך למשל, בנות שיחקו בבובות שנעשו מבדים וחומרים נוספים.

מקומץ יהודי העיירה, שנותרו בחיים לאחר "השואה" (שרתו ב"צבא האדום", הוסתרו אצל גויים, או התחבאו ביערות), חלקם עלו ארצה, ואחרים היגרו לארה"ב או לאוסטרליה. עם אלה שעלו ארצה, שמרו סבא דב ואמא טינצ'ה על קשר הדוק. כך היה עם אינג'ע קורנוויץ מכפר-סבא, לעייצ'ע (גולדשטיין) בייגל מרמלה (בת משפחה רחוקה), חיים אקסל מנתניה (בן דוד של גולדה קצ'ור מגז'מאלוב), איצ'ה לייטנר מ"גבעת-עליה" (ואח"כ חולון), ואלאך, יוכבד שריד מקבוצת-יבנה ועוד. הניצולים, נפגשו באזכרות, נסעו לבקר אלו את אלו, כתבו זה לזה כרטיסי ברכה הדדיים לראש השנה ושוחחו בטלפון.

ראוי לציין שהקשר של סבא דב לאיצ'ה לייטנר היה הדוק ומיוחד מאוד. איצ'ה, יליד סקאלאט, היה צעיר מסבא בשמונה שנים, אבל בארץ היה לו כאח. אשתו הראשונה של איצ'ה, ילדיו וכל בני משפחתו המורחבת, נספו בשואה. בתום המלחמה, נשא איצ'ה אשה אחרת, שאף היא כמותו, איבדה את כל בני משפחתה בשואה. לשניים נולדה בת משותפת בשם יפה, שאכן הייתה יפה במיוחד. כמונו, גם משפחת לייטנר התגוררה ב"גבעת-עליה", בבית ערבי נטוש, לא הרחק מדירתנו. לעתים, ביקרו אצלנו איצ'ה ואשתו, אבל סבא דב נהג לבקר אצלם הרבה יותר. מדי שבת, לבש את חליפת החג, חבש את כובע הלבד השחור (קאפעלוש), נעל את נעלי השבת השחורות ועשה דרכו אליהם, ברגל.

ברוב המקרים, התלוויתי אליו. שני המבוגרים ישבו יחד, עישנו סיגריה אחר סיגריה, והעלו זיכרונות מימים עברו בסקאלאט.

"אתה זוכר איצ'ה... יפים היו החיים בעיירה שלנו (אין אונזערע שטעייטל)". מעלים היו בזיכרונם את יפי היערות והשדות רחבי הידיים, את העגלות מלאות החציר, שסוסים היו רתומים אליהן, את בית-הכנסת, את הרופא, הווטרנר, הרוקח, הגטו, האקציות...

"אני זוכר את הסוס, הולך היה באטיות, מושך עגלה עמוסה, והאיכר - או אחד מבניו - צלפו בו בשוט כדי לזרזו. ריח החציר הרענן והריחני עדיין עולה באפי, וכן מראה החזירים, הפרות והעזים שהואבסו בחציר", נזכר סבא.

"תקופות הילדות ונעורינו, יפים היו, מלאי משובת ילדים ועליצות", סיכם איצ'ה, משתעל שיעול ארוך וכבד, שלא פסק לעולם, מועך את בדל הסיגריה במאפרה, ומצית לעצמו סיגריה חדשה.

סבא, נד בראשו לאות הסכמה ואישור לדברי חברו. השיחה קלחה, כאילו לא חלפו שנים רבות מאז אותם ימים. סיגריה אחר סיגריה, מתוצרת "דובק", בערה בין אצבעותיהם הצהובות מניקוטין, ובלי משים גם צרבה לעתים את קצות האצבעות, כשלא נתנו דעתם לכך שהיא כבר נגמרת.

זיכרון רדף זיכרון, והשניים היו מפליגים בגעגועיהם, שפעם העלו דמעות בעיניהם ופעם חיוכים על שפתותיהם, כאילו חזרו במנהרת הזמן, ושוב היו באותה עיירה, והזיכרונות עלו מעלה מעלה, מתמזגים עם ענני העשן. אף שהשתדלו להעלות אירועים נעימים ולא זיכרונות נוגים, תמיד נסבו השיחות על יהודים או גויים, מ"שם", על בני המשפחות שנרצחו "שם", על המנהגים והתפילות שהתנהלו בבית-הכנסת "שם", על ה"שילומים" מגרמניה ועל עורכי הדין שטיפלו ב"פיצויים".

בחתונה של יעקב ושושנה, 1964
מימין: הרב וסרמן, איצ'ה לייטנר, דב, יעקב ושושנה

סבא דב, נהג לספר לאיצ'ה על בריאותו, על עבודתו, על יחסיו הטעונים עם בנו חיים (יעקב), ואיצ'ה היה מאזין לכל מילה בקשב רב. אחר כך,

מספר לסבא על בריאותו שלו ועל עבודתו... ואני, האזנתי לכל מילה, מפליגה איתם בדמיוני אל עולמם.

בכל אותו זמן, לא משו עיניי מפסלון חרס לבן, שהיה מונח על גבי ארונית עץ קטנה, בחדר האורחים. הפסלון היה של זוג יונים, העומדים זה מול זה ומתנשקים, מקור אל מקור.

בכל פגישה כזאת, הייתה אשתו של איצ'ה, מכבדת את ברל ב"געפילטע-פיש" (דג ממולא), מצטרפת לשיחות השניים, לעתים מוסיפה מזיכרונותיה מהעיירה שלה, "שם", מחוויותיה היומיומיות בארץ, וסיפורים על הבת, יפה.

לימים כשעברנו להתגורר בחולון, גם איצ'ה, אשתו ובתו, עברו לחולון. הפעם, כבר התגוררו במרחק רב יותר מאיתנו בשיכון "מִפְּדָה אֶזְרַחִי", אבל סבא המשיך להגיע אליהם כמעט בכל שבת, עד יום מותו.

הקשר בין השניים, לא הצטמצם רק לשיחות ולביקורים הדדיים. איצ'ה, שנמנה עם קומץ ניצולי השואה מסקאלאט, יכול היה להעיד אישית, על קורותיהם של סבא דב, אמא טינצ'ה והלל, בזמן מלחמת העולם השנייה. הוא היה העד הראשי של שלושתם בתביעת הפיצויים מגרמניה. והם מצדם, היו העדים הראשיים של איצ'ה בתביעה שלו. לעדות ההדדית, נוספה עדות של ניצולה נוספת, אחרת. הודות לעדויות ההדדיות, אושרו תביעות הפיצויים של כולם.

כשהלל התחתן, וכאשר יעקב התחתן שנית, ואף כעבור שנים

נישואי הניה ואמנון באולמי גיל, 8.8.1973

מימין: אריה, איצ'ה לייטנה, אמנון, הרב וסרמן ומאיר אהרון אבי החתן

כשהחלטתי אני להתחתן, שימש איצ'ה לייטנר כעד ב"רבנות", של כל אחד מאיתנו, וכך גם בברכות ובחתימות על ה"כתובה", טרם חופה.

3

חתונה וילדים

בהיותו כבן עשרים, פגש סבא ברל, בדרכו, צעירה נאה, בעלת שיער זהוב-ג'ינג'י, אשר יצאה מסקאלאט אל מחוץ לעיירה. זו הלכה ובכתה, ומעיניה הכחולות ניבטו צער ועצב עמוקים. משהו שלא יכול היה להסביר, משך את לבו לנערה, ונכמרו רחמיו עליה.

"מדוע את בוכה, אולי אוכל לעזור לך?" פנה אליה סבא בנימה רכה וחומלת. הביטה בו הצעירה והגבירה את בכייה.

"אולי בכל זאת תספרי", שידל אותה ברל, שבכייה נגע אל לבו. "אני מהעיירה הסמוכה, גז'מאלוב. שידכו לי חתן מסקאלאט, אבל הוא שינה את דעתו והחליט שאינו רוצה אותי", סיפרה הנערה בקול בוכים. סבא התקרב, התבונן בה בדומיה ואמר: "אל תדאגי, אני אתחתן איתך". כך, ללא היסוס, הציע לה נישואים. הביטה בו הנערה בתימהון: "אתה בטוח?" "בטוח".

מוזרות דרכי האל. כאשר יצא מביתו, לא עלה על דעתו שיהיה זה יום בו יציע נישואים. גם כשהתברר לו מאוחר יותר, שהיא מבוגרת ממנו בשנה-שנתיים, לא חשב לסגת מהחלטתו.

הצעירה, גולדֶּע (גולדה) בלייך, נענתה לו. מאז, לא נפרדו זה מזו, עד שנרצחה בשואה.

הבחור שוויתר על השידוך - הפסיד. סבא זכה באשה טובה מכל בחינה, והאהבה ביניהם הייתה לשם דבר.

ברל היה אוסף מי גשמים בסיר, כדי שתחפוף בהם את שיערה, כי ידע שחפיפה במים כאלה מרככת את השיער. הוא גם הקפיד להביא לה

מהאטליז, כיס מרה של בקר שחוט, אף הוא לחפית השיער, כדי ששערה הזהוב-ג'ינג'י יבהיק ויזהר שבעתיים.

תמונת פספורט של גולדה
1940/1

גם לאחר שנספתה בשואה לא פסקה אהבתו אליה, והוא סרב לשאת אשה אחרת. "אשה, כמו אשתי, לעולם לא תהיה לי!" - חזר ואמר לי, וכך ענה לכל מי שהציעו לו לשאת אשה אחרת.

סבא ברל, שהיה בן 42 בתום המלחמה, לא יצר קשר עם אשה עד יום מותו בגיל 68, והתקשה כל חייו להשלים עם מותם של גולדה ושני ילדיו. הוא גמר אומר להקדיש את שארית חייו לילדיו ולנכדיו החיים.

"גולדע די גולדנע", (ביידיש: "גולדה המוזהבת", כך כינו אותה בעיירה), לבית בלייך מהעיירה גז'מאלוב, הייתה כאש להבה, ממש כצבע שיערה המקורזל - בעלת אופי נמרץ ואנרגיות בלתי נדלות. היא נודעה בטוב לבה ונחשבה לצדקת, בשל

"מתן בסתר" שהייתה מחלקת לנזקקים. במקצועה הייתה פרוונית, כיתר בני המשפחה בגז'מאלוב. אולם, מיד לאחר נישואיה, כאשר עברה להתגורר בסקאלאט, לא עסקה יותר בפרוונות.

אביה, שמיל בלייך, היה נשוי לאמה, סימה בלייך, עד שנפטרה. לאחר מותה של סימה, נשא אביה אשה שנייה ונולד להם ילד משותף - אנוך בלייך, אחיה למחצה של גולדה.

לאחר נישואיה, המשיכה גולדה לשמור על קשר הדוק עם אביה, אשתו ובנם המשותף,

חיים אקסל מהעיירה גז'מאלוב
בן דוד של גולדה, אמה של טוניה

יהודים מהעיירה גז'מאלוב
ידידיה של גולדה

ונהגה לנסוע עם ברל וילדיהם לבקרים. אמי, תהילה-לאה (טינצ'ה, ואחר כך טוניה), אהבה מאוד להתארח אצל סבא שמיל בחופשות בית-הספר. באותה עיירה התגוררו גם בני הדוד של גולדה, משפחת אקסל, בעלי מסעדה ידועה בעיירה.

ילדי משפחת אקסל, כולם בעלי שיער ג'ינג'י, היו בני גילה של טינצ'ה. בכל חופשה כזאת הייתה אמא מתענגת ונהנית. שמורים עמה חוויות נעימות של משחקים ופעילויות בטבע עם הדוד למחצה אנוך בלייך הצעיר ועם ילדי משפחת אקסל.

גולדה קצ'ור כבת 40 עם ילדיה, 1940
מימין: טינצ'ה בת 15, לייב'לה לפניה, איליק
בן שנתיים במרכז עומד על כיסא, מושי'לה
משמאל וחיים יענקל בן 17 מאחוריו

חיי גולדה וברל התנהלו על מי מנוחות, וילדיהם החלו לבוא לעולם: חיים-יעקב, הבכור, נולד ב 11 בינואר 1923. תהילה-לאה (טינצ'ה) הגיעה לאוויר העולם ב-27 בספטמבר 1925 (ערב יום כיפור). משה (מושי'לה) בשנת 1929, בערך. לייב-אריה (לייב'לה) בשנת 1930, בערך. לבסוף, בן הזקונים, הלל (איליק), יליד 17 במרץ 1937.

גולדה, התמסרה לגידול הילדים ולטיפול במשפחה, כדרך הנשים באותה תקופה. היא הייתה עקרת בית למופת - בישלה, אפתה, ניקתה ולא ויתרה על סדר מופתי בבית. המצעים היו מכובסים

שמיל, בן דוד של גולדה, ואשתו

ומגוהצים. לא היה זה דבר של מה בכך באותם ימים, כשאיש לא דמיין מכונת כביסה או מגהץ חשמלי. עקרות הבית טרחו יום שלם על הכביסה. היה זה מאמץ גדול ומייגע והמגהצים היו עשויים ברזל ובתוכם פחמים, שהיה צורך להוסיפם כדי שילהיטו את המגהץ.

הבגדים וכלי המיטה היו מונחים בארון, מקופלים זה על גבי זה בצורה מוקפדת, כך, שחלילה, אף קצה או חתיכת בד לא ישתרבבו החוצה מעבר לערימה המסודרת. ביתם של ברל וגולדה ברחוב פילסודצקי, היה מחובר בטור לבתיהם של משפחות

אחרות. מימין לבית, שהיה בן קומה אחת ומכוסה גג פח, היה צמוד ביתה של משפחת לינצ'ס. בית זה היה דו קומתי, ממנו הייתה יציאה למרפסת בעלת מעקה עמודי ברזל דקים בעלי פיתוחים. ומשמאל - ביתה של משפחת טננבאום. שני חלונות במסגרת-עץ פנו מן הבית אל הרחוב האחורי. חלון אחד לכל חדר מחדרי הבית.

טוניה על רקע עורף הבית, 1996

בעת שהגענו אליו במסגרת טיול השורשים, נעמדה אמא לצילום סמוך לבית. נראה היה כי יד אדם לא נגעה בביתם אלו מאז תום מלחמת העולם השנייה, כדי לשקם את התפוררותם או כדי לסיידם מחדש.

הבית של ברל וגולדה קצ'ור בסקאלאט, 1996

4

אמא – תהילה-לאה, טינצ'ה (טוניה, מאוחר יותר)

בעת לידתה ניתנו לאמא השמות תהילה-לאה. סבא נהג לקרוא לה תילה (קיצור של תהילה) בהגיה יידישאית, אבל בפי כל כונתה בשם החיבה – טינצ'ה או תילצ'ה.

כאשר כבשו הרוסים את האזור ב-1939 (בעקבות הסכם בין היטלר לסטלין, הידוע בשם "הסכם ריבנטרופ-מולוטוב", על חלוקת שטחי פולין בין גרמניה לברית-המועצות), הייתה טינצ'ה בת 14, תלמידת בית הספר היסודי הכללי, בעיירה.

אמא הייתה בעלת לחיים מלאות, שתי צמות גלשו מראשה אל פלג גופה התחתון, ומבט מלא שמחה וחיוך נעים נח על שפתיה, תמיד.

המורים הרוסים, שהחלו ללמד בבית הספר את השפה והתרבות הרוסית, אהבו אותה מאוד, אך הסתייגו מהכינוי שלה. הם קבעו ששמה יהיה: טוניה (שם חיבה רוסי, קיצור השם: אנטונינה). שם זה ליווה אותה כל ימי חייה.

היא קיבלה אותו באהבה ונשאה אותו בגאווה.

החיילים הרוסים גילו יחס טוב לתושבי המקום, ובכלל זה גם ליהודים שבתוכם. אמא טוניה ויתר אנשי העיירה חיבבו אותם מאוד, וראו בהם אנשים שמחים, חביבים וטובי לב.

טינצ'ה, הנערה הצעירה, התאהבה בשפה הרוסית והשתלטה עליה מהר מאוד, בשל דמיונה לשפות המקומיות, הפולנית והאוקראינית. בתום שנתיים מאז נכנסו הרוסים לעיירה, כבר דיברה רוסית שוטפת, ושפה זו שגורה על פיה עד היום.

טוניה, שאהבה מאוד לשיר, למדה חיש מהר את שירי העם הרוסיים של

החיילים, בעיקר את שירי מקהלת "הצבא האדום". היו אלו שירים ליריים ועצובים, שנכתבו תחת אש בזמן "מלחמת העולם השנייה". לימים, כאשר הצטרפה לקיבוץ "יד-שמואל", הייתה סולנית המקהלה לאורך שנות נדודיה באירופה ("הבריחה"). השירים ששרו חברי המקהלה היו ברוסית, בעברית או ביידיש.

טוניה שרה בקול אלט צלול וברגש עמוק, ושמחה על כל הזדמנות לשיר. אמא שרה לנו גם בארץ בכל אירוע משפחתי. בחתונתו של הלל עמדה מול קהל המוזמנים ושרה ברוסית. קולה מילא את אולם האירועים. בקהל הושלך הס, המבטים ננעצו בה והאוזניים היו כרויות לשירתה. לאחר שסיימה, פרצו האורחים במחיאות כפיים סוערות ובקריאות להדרן, שתשוב ותשיר שוב ושוב. אמא, כיבדה את רצון המוזמנים... החיבוקים, המחמאות והאהבה שהרעיפו עליה, נמשכו אחר כך כל הערב. יותר מכול, אהבה לשיר במפגשים של החברים מה"קיבוץ". אלו היו מבקשים בכל מפגש: "טוניה, שירי לנו משהו", והיא הייתה שרה להם מעומק ליבה, ביידיש, וברוסית במיוחד. בשירתה נמהלו געגועיה לילדותה, לימי התום השלווים שנמוגו, לזיכרונות העבר המתוקים והטובים, למשפחתה ולחברי הילדות שהיו ואינם, לנעורים שהוחמצו, לנופים הרחוקים, לחיילים הרוסים ששחררו אותם בתום המלחמה....

טוניה, שנייה משמאל, סולנית מקהלת ה"קיבוץ"

לילה בנמל - המקור, ברוסית

מילים: ציורקין, לחן: סולוביוב-סדוי

תרגום: עמוס רודנר

גרסה עברית, שלונסקי: "שלום עירי - נוחמה"

השיר נכתב באוגוסט 1941 סמוך למצור הגרמני על לנינגרד.
הוא מתאר מלחים שערב יציאתם למלחמה, נפרדים מעירם האהובה
ואינם יודעים אם ישובו לראותה.
השיר הושמע לחיילים הרוסיים בחזית והם שהפיצו אותו בכל מקום אליו
הגיעו.

מתוך ערפל, נפליגה בשיר.
בטרם יום קרב, השחר כאן.
עמנו ישיר, לוחם לא צעיר,
כסוף השיער - קפיטן.
שלום עיר נאהבת
מים ומן הצוות.
עוד יום כתפילה
תשקוט המצולה.
נניפה מטפחת כחולה
ושוב השקיעה, צובטת בלב.
הזמר קולח מעצמו.
בשיר ידידות, רעות וכאב
נשירה כולנו עמו

שלום עיר נאהבת.....

(...)

מילות השירים ושירתה מלאת הרגש, נגעו בכאב החברים, בגעגועיהם
לבית שנותר מאחור, להוריהם ולילדים שאבדו, לנעורים שנרמסו.
לא היה איש מהנוכחים שלא בכה בדמעות עצב מרות, מנבכי הלב
ובהתרגשות רבה. לא היה איש, שלא חיבק אותה בחום או שלא התרפק
עליה באהבה, בתום שירתה.

סבא דב, רווה נחת מבתו, טינ'צה. אבא, אריה, אהב את שירתה של אשתו והיה גאה בה. אני חשתי התרגשות רבה, אך בו בזמן, גם אי שקט. כילדה, התביישתי בכך שאמא שרה בפני קהל ונהגתי להסתתר בפעמים אלו. אמי שאפה ללמוד עברית בצורה מסודרת, כדי שתוכל להפוך לזמרת מקצועית ותוכל לשיר בעברית. היא חלמה ללמוד פיתוח קול, אולם, קשיי החיים וצורכי הפרנסה אילצו אותה לדחוק הצידה את משאלות ליבה, וניתבו אותה לעיסוקים אחרים. לצערי, לא עמדה על רצונה די, ולא התעקשה להגשים את חלומה. היא ויתרה על העברית ועל פיתוח קול. לאחר מותו של סבא, חלתה במחלה קשה וחדלה לשיר. עם השנים איבדה את היכולת לחולל נפלאות במיתרי קולה. היום אמא כבר אינה שרה עוד.

5

אימה ומוות – אירועי השואה 1941 – 1945

סבא ברל פרץ בבכי מר. לא יכול היה לשלוט בדמעותיו שפרצו וזלגו על לחייו. הוא רעד בכל גופו. היה עליו ועל קבוצת עובדי-הכפייה, לכסות בור שחפרו קודם לכן. הבור היה מלא גופות עירומות וירויות של גברים, נשים וילדים. חלקם לא היו מתים. בשולי הבור היו מונחים להם בערימה בגדי הנרצחים. עיניו נחו על שמלה ירוקה שהייתה מוכרת לו מאוד. הייתה זו שמלתה של גולדה, אשתו.

סבא נפל על ברכיו, אחז בחוזקה בשמלה, קרב אותה אל פניו ולא יכול היה להמשיך בכיסוי הבור באדמת תלולית העפר, שהוכנה בסמוך, מבעוד מועד.

הוא הבין כי גופת אשתו האהובה, שהוכרחה לפשוט את שמלתה טרם נורתה למוות, מוטלת בבור עם גופות אחרות, והוא, בעלה, ברל קצ'ור, אמור לכסותה באדמה. הכאב קרע את ליבו והיה מעבר לכוחות הגוף והנפש. סבא בכה בכי מר על רצח אשתו ועל שלא זכתה להיקבר בכבוד. ברל, האיש התם, הטוב ורך הלב, לא יכול היה להאמין עד כמה גורלו התאכזר אליו.

משראו האוקראינים שאינו ממשיך בעבודה, למרות קריאותיהם הרמות שיעשה כן, היכו אותו בשוטים ובאלות באכזריות רבה, עד שהוטל על הקרקע כשק תפוחי-אדמה, ראשו נפוח ולא יכול היה להזיז את אָבריו. "הרי לא נותרתי לבד בעולם, שאני רשאי עתה לבחור במוות", שח לעצמו בין חבטה לחבטה. "שתי נפשות נוספות עדיין נותרו בחיים. האחריות עליהן מוטלת עליי", המשיך וחשב תוך שהוא מנסה להדחיק את משמעות מות אשתו. "איליק הפעוט ממתין לי במזוודה שבחצר ה'לאגער'. נפשו

וודאי יוצאת לפרוסת הלחם היומית, שאני מביא לו מדי ערב. יהיה עליי גם לפגוש את טינצ'ה עם שובה מיום עבודת הכפייה", אמר בליבו והתעשת. מאז שהוכנסה המשפחה לאחד מחדרי הגטו, קיווה כי בני משפחתו המורחבת ושני ילדיו שלו, שנתפסו באקציות ונעלמו, הם אחרוני קורבנות רצחנות הגרמנים ועוזריהם המקומיים. עתה הבין כי מדובר בשיטה מתמשכת, שתכליתה לרצוח ולהשמיד את כולם. גורלם של כל היהודים נחרץ, ואם לא יעשה מעשה כדי להימלט, המוות ישיג גם אותו ואת שני ילדיו, טינצ'ה ואיליק, שעדיין נותרו בחיים. סבא, חבול וזב דם, אסף את שארית כוחותיו, התרומם ושב לכסות את הבור.

הרקע לאירועי השואה בעיר

עם פלישתה של גרמניה הנאצית לברית-המועצות, בשנת 1941, נכבשה גליציה (חלק ריבוני של פולין דאז) ובכלל זה עיר המחוז טרנופול והעיירה הסמוכה לה, סקאלאט. תושבי האזור החזיקו באזרחות פולנית. גליציה, עריה ועיירותיה, כמובן לא היו מטרת הפלישה הגרמנית, אלא שימשו נקודות מעבר במסלול התקדמות הכוחות הגרמניים מזרחה. מאחר והכוחות הרוסיים הנסוגים, התרכזו במרחק קילומטרים בודדים מהעיירה סקאלאט, מחקו הגרמנים ועוזריהם המקומיים, כל זכר ליהודי המחוז, בדרכם לחזית המזרחית. מאז הסכם ריבנטרופ-מולוטוב בשנת 1939, היה מחוז טרנופול בשליטת ברית-המועצות. ב-1941 הפר היטלר את ההסכם ופלש לברית-המועצות. כבר ביום הראשון לכיבוש נרצחו עשרות יהודים בידי חיילים גרמניים. המנהל העירוני, עבר מידי הפולנים לידי האוקראינים המקומיים. הלאומנים שביניהם, "אנשי באנדרה", החלו לפרוע ביהודים. כנופיות מאורגנות מקומיות ואיכרים מהסביבה, בתמיכת הגרמנים, טבחו ביהודים ללא רחם, הרגו בהם באכזריות שלא תתואר ובמיתות נוראיות. בראשית יולי 1941 הוקם "יודנראט" בעיירה, שהיה אחראי לרישום, דיור, שירות רפואי, משטרה יהודית, מטבחים ציבוריים, תוך ציות מוחלט להוראות הגרמנים. עם הכיבוש החלו הגרמנים ומשתפי הפעולה המקומיים, לעבור מבית

לבית, להוציא לעבודת כפייה את כל היהודים המבוגרים המסוגלים לעבוד. הפתעת היהודים ותדהמתם הייתה רבה, כאשר שכניהם הפולנים והאוקראינים באו לעזרת הגרמנים והובילו אותם לכל בית מבתי היהודים, כדי שלא יפסחו אף לא על אחד מהם. כיוון שגילויי אנטישמיות בעבר לא היו רבים, הופתעו היהודים על שיתוף הפעולה בין מקומיים לגרמנים, נגדם.

בטרם הגיעו הגרמנים לעיירה, נהגו כל תושביה לשבות מעבודה בחגי היהודים. הם כיבדו את היהודים והתנהלו עמם בשלום. רק לעתים רחוקות, קרה שנער גוי ("שעייגעץ" - אוקראיני או פולני) כינה יהודי במילת גנאי, כמו: "פֶּאַרשיבֶּע ז'יד" (יהודי טפיל, באוקראינית) או קרא לעברו "ז'יד, לך לפלשתינה!"

יהודי סקאלאט, ראו עצמם חלק בלתי נפרד מהאוכלוסייה המקומית (פולנים, אוקראינים ויהודים) ולכן פרשו את הקריאה: "ז'יד" או "ז'ידובקה" ("יהודי", "יהודיה" בפולנית, מילת גנאי באוקראינית), כקריאה המצביעה על דתם ועל מוצאם, במטרה להשפילם.

האירועים עם כיבוש המקום על ידי הגרמנים

אמא, טינצ'ה, נהגה לספר כי מיד עם כניסתם של הגרמנים לעיירה ב-1941, החלו המקומיים לפגוע ביהודים. אוקראינים ופולנים, שיתפו פעולה עם הגרמנים. רב העיירה נשוא פנים ובעל זקן לבן, הצטווה על ידם לנקות את המדרכה באמצעות מברשת שתקעו בפיו. עד שלא ראו שהרב במצב קריסה ועור פניו קרוע וזב דם, לא הניחו לו.

חלק מבני הקהילה, בעיקר הצעירים, הבינו את הרמז לבאות. הפגיעה בכבוד ראש הקהילה, ההשפלה, ההתקלסות באדם נשוא הפנים, ופגיעות אכזריות נוספות ביהודים, הביאו אותם להחלטה שאין להם יותר מה לחפש בעיירה. כדי למלט את נפשם, היה עליהם לברוח לשטח השליטה של ברית-המועצות.

כיוון שהעיירה הייתה במרחק לא רב מאזור השליטה של הצבא הסובייטי, עלו חיים-יעקב קצ'ור וחברו חיים וישניה על רכבת שהובילה אותם מזרחה, וברחו לתחום השליטה הרוסית. כך ניצלו חייהם וכך ניצלו חיי נוספים, שעשו כמותם, כל עוד ניתן היה לנוע חופשי.

טינצ'ה זכרה כיצד אמה, גולדה, רצה אחרי אחיה, חיים, לתחנת הרכבת,

ודחפה כסף לידי, שיהיה לו די להוצאות מסעו. כולם היו בטוחים שייעדר לזמן קצר, עד יעבור זעם, ואז ישוב הביתה. איש לא שיער שזאת הייתה פרידה לנצח של הבן מאמו, מאחיו מויש'לה ולייב'לה, ובני המשפחה המורחבת. את "שארית הפליטה", ברל, טינצ'ה ואיליק, יפגוש לאחר המלחמה, בשנת 1948 במחנה הפליטים באנדול (Bandol) בצרפת.

נשמעה נקישה עזה על הדלת. "אווף מאכען!" "אווף מאכען!" (לפתוח, לפתוח - בגרמנית) דרשו הגרמנים, המחפשים את הגברים בבית משפחת קצ'ור. לשמע הקריאות הרמות, מיהר סבא ודחק את עצמו אל פתחו הרחב של תנור החימום הביתי (תנור גדול, מרוצף אריחי קרמיקה ובראשו ארובה, ששימש לחימום הבית בחורף, ולחימום תבשילים במשך כל השנה). את פתח התנור מיהרה גולדה להסתיר באמצעות ארונית מטבח. סבא, יושב דומם, מקופל ודרוך. רק ליבו פעם בחוזקה: אולי יעלה על דעתם של המנוולים להזיז את הארונית?

"האם יש גברים בבית?" שאלו, כשהם מצווחים בקול צורם ומאיים, כאומרים שאם בני הבית יימצאו דוברי שקר, דמם בראשם. "לא, אין גברים בבית הזה", באה התשובה של גולדה, כאשר פתחה את הדלת. בני הבית, שעמדו על ידה, ניסו שלא להניע שריר בפניהם ולהעמיד פנים רגועות, עד כמה שיכלו.

הביטו הגרמנים כה וכה ועזבו את המקום. בני הבית וסבא בתוכם, נשמו לרווחה. הפעם, סבא ניצל. אולם, בפעם אחרת, בה שבו הגרמנים, הוא נתפס. נראה היה להם שעיסוקו כקצב יביא להם תועלת, לכן נלקח לעבודה זמנית במשחטה. כל עוד היו זקוקים לו לא פגעו בו לרעה.

המעבר לגטו

בראשית 1942 פונו המשפחות היהודיות מבתיהן ורוכזו ב"רובע מיוחד", גטו. הוקמה "מועצת היהודים" הידועה בכינוי "יודנראט". בתי היהודים על רכושם, נמסרו לאוקראינים ולאנשי ממשל גרמניים. הגרמנים הביאו ל"רובע המיוחד" (הגטו) בסקאלאט, יהודים מהעיירות הסמוכות - גז'מאלוב ופודבולוצ'יסק. הצפיפות ב"רובע המיוחד", הפכה בלתי נסבלת. הוראות בכתב על גבי מודעות קיר, הופצו ברחובות, ונאמר

בהן שעל יהודי המקום לעזוב את בתייהם ולהתרכז באזור מוגדר בעיירה, שהוקצה ליהודים בלבד. כמו כן הופצו אזהרות חמורות לגויים המקומיים, האוסרות עליהם לארח יהודים בבתייהם. כל משפחה יהודית הורשתה להביא עמה מזוודה עם תכולה מוגבלת לקילוגרמים ספורים.

בגטו קיבלה כל משפחה חדר בדירה שהייתה משותפת למספר משפחות. מתחם הגטו היה מוגדר ושמור. על היהודים נאסר לצאת ממנו לעבודה או לעסקים, אלא אם קיבלו היתר מיוחד ממנהלת "היודנראט". אל שכונת הגטו הנצורה, מוכת הרעב והמוות שבא בעקבותיו, התווספו עם הזמן יהודים רבים נוספים מעיירות הסביבה. הצפיפות הייתה נוראה. תושביה המקוריים של שכונת הגטו, פולנים ואוקראינים, פונו ממנה על ידי הגרמנים, ושוכנו בבתי הנטושים של היהודים.

אמא התגנבה מתוך הגטו לראות מה עלה בגורל בית משפחתה, ובתייהם של "באבע חנצ'ה" ובני קצ'ור האחרים. לתומה חשבה שבהזדמנות זו תוכל להציל איזו שמיכה או בגד חם לעצמה או למשפחתה. כי כאשר גורשו מביתם, לא הצטיידו לימים קרים, והקור עתה היה קשה מנשוא. בגדים ונעליים לא מצאה בחדרים הריקים וההפוכים. אולם, באחת מגיחותיה מצאה בבית של "באבע חנצ'ה", בפח האשפה שבסדנת העבודה של הדוד איציק, תמונות משפחתיות, שלא היה חפץ בהן. הגרמנים, הפולנים והאוקראינים, שפקדו את כל בתי היהודים שהוגלו אל הגטו, בזזו אותם

איציק קצ'ור בקמן - צלם ואומן
כרטיס ברכה לשנה טובה שנכתב בפולנית (ספטמבר 1938)

מהרכוש שהושאר, אך פסחו על פח ניירות האשפה של הדוד, ולא גילו עניין בתכולתו. איציק קצ'ור, הצלם, היה נוהג להשליך לפח זה, תשלילי תצלומים שלא צלחו, ותמונות דהויות, מטושטשות ופגומות. טינצ'ה, לפני שעזבה את המקום, בדרכה חזרה לגטו, התכופפה ולקחה

עמה, את המוצלחים שבין התצלומים שהדוד פסל, ונותרו בפח ניירות האשפה. באותו רגע קיוותה, שיבוא יום והתמונות תשמשנה זיכרון אילם לבני משפחתה ולאנשים אחרים מהעיירה, שהיו ואינם עוד. את התמונות אספה לתוך שקיק בד קטן שמצאה במקום, והחביאה אותו בתוך חזייתה. שם היה מונח שנים, עד שעלתה לארץ-ישראל.

איציק קצ'ור בקמן - צלם מקצועי
איציק מציין את שם משפחת אמו: בקמן ולא קצ'ור

ברחובות השכונה בה התגוררה, נגלה לעיניה מחזה צורב לב. בכל מקום התגלגלו להם ערב רב של בגדים משומשים, חלקי ריהוט, וחפצים שנזרקו על ידי המקומיים לרחוב, מתוך בתי היהודים. קשה היה לעבור במקום ולראות את תוצאות רשעותם הזדונית של שכניהם הפולנים והאוקראינים. שמלות קרועות, בגדים ישנים של ילדים, נעליים בודדות ובלויות ופרטי לבוש אחרים נוספים, היו מוטלים להם כאשפה חסרת ערך. את הבגדים הטובים והאיכותיים כמו מעילי פרווה יקרים, מגפיים מרופדים, תכשיטים, חפצי נוי, רהיטים יקרים, תמונות ופרטי יודאיקה, בזזו המקומיים לעצמם. לא היה לטינצ'ה סיכוי למצוא בגד כלשהו לפי מידותיה, בוודאי לא בגד שהיה בעבר שלה או של משפחתה. היא הבינה שיהיה עליה לקחת מהבגדים המושלכים ברחוב.

מהיום בו גורשה עם משפחתה מביתם, לבשה את אותה שמלת קיץ, ועטפה את כתפיה במטפחת ירוקה פרחונית, שהייתה שייכת לאמה, ולרגליה נעלה נעלי קיץ פתוחות, ללא גרביים. עתה, הייתה חייבת למצוא נעליים מתאימות לעבודה בשלג ובגד נוסף לגוף, להגן מפני קור החורף הנורא. אלא שלא מצאה שום פריט שיתאים למידותיה בבגדים הזרוקים. היא התכופפה לבחון זוג ערדליים (קָאלושעס) של גבר, שהיו גדולים מאוד ממידת רגליה. בהתחלה ביטלה את המחשבה לקחת אותם עמה. אחר כך חזרה בה והרימה אותם מתוך ערימת הבגדים בה נברה. הערדליים נראו טובים מלא כלום. בלית ברירה נעלה אותם על גבי נעליה הקיציות, ללא גרביים, עטפה את כתפיה וידיה החשופות בסמרטוט בד רחב ועבה שמצאה, ועשתה דרכה חזרה אל הגטו. במשך כשנתיים, התעטפה בסמרטוט זה בימים, ועליו ישנה בלילות, עד ליום השחרור. טינצ'ה, שבמשך כל חייה הקפידה על הופעה מכובדת ומטופחת, לא נראתה בהופעתה הכה מרושלת, שונה מיתר יהודי הגטו. אלו עטו על עצמם סחבות, בגדים קרועים, גדולים או קטנים ממידותיהם, שמצאו ברחובות או הפשיטו מהמתים, ונעלו נעליים במידות שלא התאימו לכפות רגליהם.

כשבקרתי בשני טיולי השורשים - פעם ראשונה עם אמי באוקראינה בלבד, ופעם שניה עם בתי באוקראינה ובפולין, פגשנו בשווקים, רוכלים מקומיים ניצבים על יד דוכניהם, ובהם שפע פריטים יהודיים, שנראו

**איציק קצ'ור בקמן הנציח במצלמתו
את עצמו, את בני משפחתו וחברים בשנות
השלושים - עולם שחרב**

איציק עומד משמאל,
אברום יושב מימין
עם חברים

יהודים בסקאלאט
במסגרת
הצלב האדום

טונצ'ה
לבית שרף
אשתו של
איציק קצ'ור בקמן

איציק קצ'ור
בקמן בחדר עבודתו
בבית הוריו

אברום קצ'ור במרכז,
מחזיק במריצה.
עם חברים בהכשרה לקראת
הגשמה בארץ

איציק קצ'ור בקמן
ליד בית הוריו.
לפני נישואיו

איציק עם חברים,
עומד שני משמאל.
אברום נשען על ידיו.

איציק
(משמאל) עם אחיו
אברום קצ'ור
בלבוב

איציק במרכז,
חבר לצדו
ושכן מאחור
בסקטלאט

איציק יושב שני
מימין עם חברים
בסקאלאט,
1931

חברים של איציק בבטליון ה-12
ק.א.פ 1928-1930

טונצ'ה קצ'ור
אשתו של איציק
משמאל, וספר
בידיש בידה

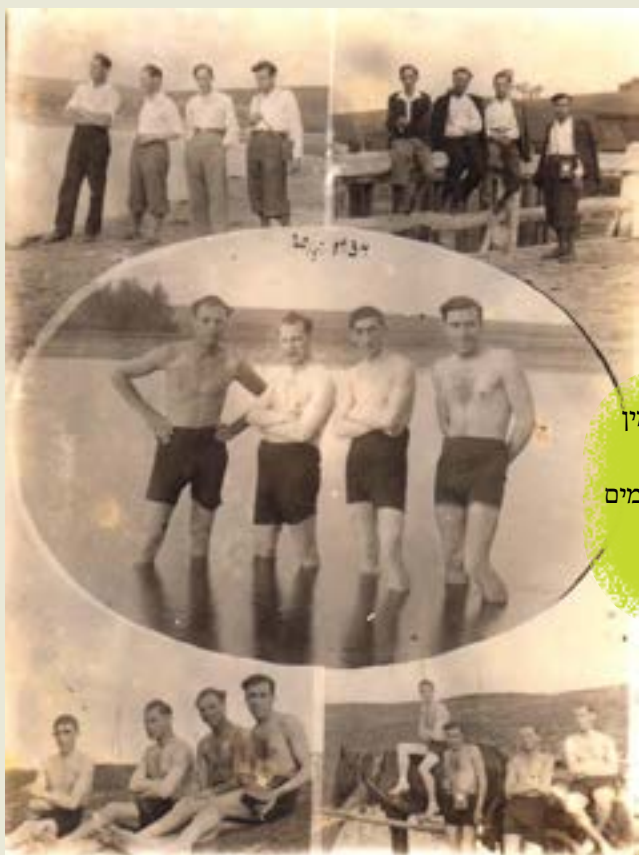

שורה עליונה מימין: תהילה-לאה (טינצ'ה), מאירצ'ה - בנה של דודה חנה, יעקב
ובתיה.

באמצע: לייב'לה משמאל- עומד עם החולצה הלבנה.

למטה: מויש'לה - יושב מימין

התמונה משנת 1933 (השנה כתובה על התמונה)

איציק ראשון מימין
עם חברים,
רוחצים באחד האגמים
באזור סקאלאט

איציק על
אופניים
בסקאלאט

12.3.1932

איציק קצ'ור בקמן
בשורה העליונה במרכז עם מגבעת בהירה,
עם חברי תנועת בית"ר

טונצ'ה לבית שרף במרכז התמונה, לובשת שמלה מנוקדת
איציק קצ'ור בקמן יושב משמאל.
השניים כנראה עדיין אינם נשואים

אברום קצ'ור שוכב
במרכז.
מימין טונצ'ה בשמלה
מנוקדת ולצדה אחד
מאחיה.
איציק מאחורי אברום
ומעליו עומד אח נוסף
של טונצ'ה

איציק קצ'ור בקמן
מניח תפילין

חדר עבודתו
של איציק קצ'ור בקמן
בבית הוריו.
איציק צילם את עצמו
במצלמה עם מנגנון
השהייה

ללא ספק, כשלל אותו אספו בשנות הארבעים מבתי היהודים: פמוטים שונים - חלקם עשויי כסף ומעוטרי פיתוחים, סביבוני חנוכה, חנוכיות בשלל צורות, כוסות יין לקידוש, תמונות של משפחות יהודיות אנונימיות, ממוסגרות במסגרות כסף ועוד. פריטים אלו, כנראה, הוסתרו בבתיים לאורך שנים. כשהסתיים עידן השלטון הקומוניסטי בארצם, ותיירים יהודים החלו מציפים את פולין ואוקראינה, החלו מוצאים הם פריטים אלו לאור השמש ומציעים אותם למכירה.

החל משנת 1942 החלו "האקציות" והרציחות הנוראיות שנלוו להן. הופסקו לימודי הילדים היהודיים בבתי הספר. אלו שהסתובבו חסרי מעש ברחובות, הפכו טרף קל ל"ציידים". היהודים ניסו לחמוק מרודפיהם "באקציות", והסתתרו עם ילדיהם במרתפי הדירות והבתים בהם התגוררו

סקאלאט, נובמבר 1944
טוניה נועלת ערדליים ובגדים,
אותם לבשה בזמן המלחמה

בגטו. אך החיילים הגרמנים רדפו אחריהם, פרצו את המרתפים ושלפו מתוכם את המסתתרים, והובילו אותם בריצה למקום ריכוז, משם נשלחו להשמדה. היו שהובלו ברגל להשמדה אל "בורות ירי" שנכרו ביערות הסמוכים. אחרים הועמסו על קרונות הרכבות שנסעו למחנה ההשמדה הקרוב, מבלי שידעו לאן הם נוסעים ולאילו מטרה.

בתום כל "אקציה" יצאו החוצה מהמרתפים אלו שלא נתפסו. כך נותרו בחיים ברל וחלק מבני משפחתו שחמקו מ"האקציות". אבל הם לא יכלו להישאר בבתיים המתרוקנים לאורך זמן.

מ"אקציה" ל"אקציה" הצטמצם

מספר היהודים. לאחר כל "אקציה" התפרסמו צווים על גבי עמודי המודעות, המחייבים את היהודים להתרכז בגטו. צווים אלו הופנו גם

למקומיים, שאצל חלקם הסתתרו יהודים, כדי שיסגירו אותם לגרמנים. בסוף 1942 החלו להישלח חולים וקשישים למחנה ההשמדה בלז'ץ. לאחר "האקציה" הראשונה החלו יהודים להכין לעצמם מקומות מחבוא. "יהודי הגטו נעלמים. עלינו להסתתר ולמצוא לנו מסתור, ולא, גם תורנו יגיע", שוחחו ביניהם סבא ברל וסבתא גולדה.

"המקום הטוב ביותר הוא בעליית-הגג, בבית הנטוש, סמוך לבית-המטבחים", הוסיף ברל. בני המשפחה עברו למבנה הנטוש, והסתתרו בו לאורך תקופה קצרה, בעקבות שמועות על "אקציה" מתקרבת. בבהלה היו

אניה וטוניה בסקאלאט,
1946

יאנק

ממהרים למקום ושוהים בו עד יעבור זעם, אך גם החיים שם היו קשים מנשוא. לא היו ברשותם פרטי ביגוד והנעלה מתאימים לחורף, ולא כסף או שווה כסף, לרכישת מזון או מים. היה עליהם לחשוב כל יום כיצד ישרדו אותו.

אניה (אנה) חברתה הפולניה של טינצ'ה, ואחיה, יאנק, חברו של חיים-יעקב קצ'ור, העבירו אליהם, מדי פעם, ככרות לחם בודדות, כדי שטינצ'ה ומשפחתה יוכלו לשרוד. אולם פעולות אלו היו כרוכות בסיכון רב. לו היו השניים נתפסים על ידי גרמנים או על ידי מלשינים מקומיים היה דינם - מוות. בלית ברירה, חזרו ברל, אשתו וילדיו, לגטו.

בסוף 1942 לאחר "האקציה" הראשונה התבצעה "אקציה" נוספת - השנייה. 3,000 יהודים הוצאו בכוח מהבתים, הוכנסו לקרונות-משא והובלו למחנה ההשמדה בלז'ץ.

בנובמבר 1942 התקיימה "האקציה" השלישית. יחידות אס.אס. בסיוע המשטרה הגרמנית מטרנופול והמשטרה האוקראינית, תפסו 1,100 יהודים. אלו מתוכם שהיו מסוגלים לעבוד, שוחררו. האחרים, נשלחו למחנה ההשמדה בלז'ץ.

"האקציות" החלו עוד לפני המעבר לגטו, על כן נותר מספר פחות של אנשים, ואלה כאמור הועברו לגטו, שם נמשכו האקציות עד שנותרו מתי מעט.

הבתים התרוקנו.

רבים מתושבי הגטו מתו ממחלות זיהומיות, מרעב, מקור, ממכות רצח שהוכו או שנורו מסיבות שונות. אחרים, ששרדו, נתפסו עם הזמן ונשלחו דחוסים ברכבות תובלה, במספר שילוחים, למחנה ההשמדה בלז'ץ.

כל עוד היה הגטו מאוכלס, טיפלו בני משפחה בחולים או בפצועים, אם כי לא תמיד בהצלחה. במקום הייתה אמנם מרפאה, אך לא היו בה ציוד רפואי או תרופות כלשהן. היציאה מהגטו היהודי נאסרה והדבר הכביד מאוד על השגת מזון.

ברל ובני המשפחה המצומצמת, שמצאו מסתור בבית מחוץ לגטו, אך קרוב לביתם האמיתי וקרוב למשחטה, נאלצו לשוב אל הגטו כי רק שם הייתה חלוקת מזון על ידי ה"יודנראט".

מחנה עבודה - "לאגער"

בנובמבר 1942 הוקם בסקאלט "מחנה עבודה" ("לאגער") והועסקו בו כ-300 יהודים, ששוכנו במבנים שונים. ביניהם היו סבתא גולדה, סבא דב וטינצ'ה. תחום ה"לאגער" כלל מבני אבן שהוקמו בעבר על ידי הפולנים, בזמן ששלטו על אוקראינה. לאחר כניסת הגרמנים התווספו אליו צריפים שהיו אמורים לקלוט נשים וגברים - מאות בודדות של עובדים שנותרו בחיים לאחר "האקציות". הם שוכנו בצריפים, שכבו בצפיפות רבה על דרגשי עץ חסרי מזרנים, מוכי כינים. היה עליהם לצאת מדי יום לעבודה ברגל או ברכב, גם בקור רב ובשלג עמוק, לבושים סחבות או בגדים שאינם מתאימים למזג האוויר המקפיא.

המחנה המצומצם היה מגודר ושומרים גרמנים ומקומיים, חמושים, שמרו עליו מעמדות שמירה במגדלי העץ, וסרקו בלילות את המתחם בפרוז'קטורים.

"במחנה העבודה" הועסקו היהודים ב"עבודות כפייה" שונות, שהטיל עליהם ה"יודנראט" ("מועצת היהודים") במצוות הנאצים. חלקם היו יהודי סקאלאט, וחלקם יהודים מהעיירות הסמוכות שנתווספו לגטו הצפוף ממילא. ההגעה לאתר העבודה התנהלה במשאיות או בעגלות פתוחות,

נהוגות על ידי מקומיים ובסדר מופתי, בהשגחת שומרים גרמנים חמושים. כל מי שניסה להימלט בזמן הנסיעה או סרב לפקודותיהם, נורה מידית. טינצ'ה, בחלק מהזמן, עבדה בעבודות מטבח במטבח ה"יודנראט", שהיה ממוקם בבניין ששימש בעבר למגורי חיילים פולנים. עם הקמת ה"לאגער" ("מחנה העבודה") בעיירה ב-1942 בסמוך לבניין הנ"ל, הפך הוא למטבח, בו הכינו עובדי כפייה את הארוחות לעובדי ה"לאגער", שיצאו לעבודה מחוץ למחנה, ושבו אליו בערב.

ככל האחרים, הוכרחה גם היא לעבודת כפייה בחקלאות, בשדות כפרים סמוכים, לעבודות בריסוק אבנים לחצץ לצורך סלילת פסי רכבת ועוד. ברל החסון, הוסע לעבודות חציבת סלעים בהרים וכריית "בורות ירי" ביערות הסמוכים. כיוון שעובדי הכפייה של ה"לאגער" לא הורשו לצאת ממנו, יכלו ברל וטינצ'ה להיפגש מדי פעם במתחם. לעומת זאת, עם גולדה כמעט ולא היה קשר בתקופה האחרונה לחייה, כי הועסקה במבנה אחר, רחוק מהם.

ברל נשלח לעבודה על ידי ה"יודנראט", שפעל במתחם בנייני הצבא הפולני (ה"לאגער"), ולכן יכול היה לקבל מנת לחם יומית ומים. גולדה וטינצ'ה שנשלחו לעבודה אחרת, זכו אף הן למזון כלשהו. בשלב זה עדיין אפשרו לעובדים לשוב מדי ערב למגוריהם בגטו. לכן, יכלו השלושה להביא חלק ממנת המזון שלהם, לשלושת הילדים, מויש'לה, לייב'לה ואיליק, שהמתינו להם.

ברל שובץ לעבודה יחד עם קבוצת גברים, שתפקידה היה לבקע ולעקור סלעי אבן בהרים, לרסק אותם לגושי אבן גסים באמצעות מכושים ופטישים. את החצץ הדק, היה עליהם לפזר בתוואי מסילות-הברזל, אשר הובילו יהודים למחנות ההשמדה בפולין, או חיילים גרמניים ואספקה לחזית הרוסית.

תחילה, נלקחה טינצ'ה לעבודות ניקיון בבניין ה"יודנראט". הבניין, היה בן שתי קומות, חלונותיו פנו אל הרחוב. גרם מדרגות הוביל אל הקומה השנייה. במקום זה הכינו את המרק לחוזרים מעבודת היום המפרכת. כל עובד קיבל מנת לחם ומעט מרק בספל פח. המנות שהוקצבו לכל עובד, היו דלות ובלתי משביעות.

כעבור תקופה מסוימת, נשלחה טינצ'ה לבצע עבודות אחרות. חלק מהזמן הועסקה במלאכת ריסוק גושי האבנים לאבני חצץ קטנות יותר. עבודה זו

יעד ה"יודנראט" לנשים ולצעירים בני ארבע-עשרה, לפחות, אשר גויסו לעבודה אף הם. בפעם אחרת נשלחו לעקירת תפוחי אדמה משדות הכפריים שבסביבה ולאיסופם בעגלות. כל היום התייגעו הנשים הצעירות בשדות. הגב היה כפוף, הפנים מוטות כלפי מטה, הרגליים כפופות. עבודה קשה, אינסופית, ללא יום מנוחה.

ה"לאגער" (מבנה "מחנה העבודה")

תנאי האכסניה, במחנה העבודה, היו קשים ביותר. אנשים ישנו בבגדיהם ובנעליהם, כדי שלא יגנבו אותם מהם בעת שנתם. שמיכות עלובות ניתנו להם כדי להתכסות בהן. "בתי השימוש", היו חצאי חביות, מונחות על גבי "בורות ספיגה", שנחפרו על ידי "עובדי הכפייה" ומוקמו בחצר.

בשנת 1943 הצטוו הגברים בקבוצת "עבודת הכפייה", לחפור שלושה בורות גדולים, בסמוך לעיירה. לא ברור היה לשם מה דרושים הבורות הללו, אך עד מהרה התגלה ייעודם. גברים, נשים, קשישים וילדים, שנתפסו ב"אקציה", שהתבצעה מיד לאחר מכן ברחובות הגטו, הוצאו להורג באותם "בורות ירי".

בכל "אקציה", לכדו קבוצה אחרת. פעם תפסו את החולים, פעם את הילדים ופעם זקנים. המטרה הייתה תמיד זהה: השמדה.

באחד הערבים, עם שובם של ברל וטינצ'ה מעבודתם אל מקום המגורים בגטו, שמעו בכי וצעקות מכל פינה. מרחוק זיהו את זעקותיה של אמא, גולדה, שאף היא שבה מעבודתה. "הילד איננו, הילד איננו", שאגה וידיה על ראשה. בירור קצר העלה כי בזמן שההורים עבדו ונעדרו ממקום המגורים, יצא מויש'לה מהחדר, לשחק בחוץ עם חברים. באותו זמן התבצעה "אקציה" ברחובות הגטו. מויש'לה נתפס. יחד עם עשרות ילדים אחרים נוספים מהגטו, הועלה על משאית ועקבותיו נעלמו. גולדה וברל לא יכלו לשאת את כאב האובדן ואת חוסר הוודאות בקשר לגורלו. האם נשלח ברכבת? האם נורה ביער הסמוך? אולי הצליח להימלט?

איש לא ידע את התשובות לשאלות.

לא הייתה להם "הזכות", להתאבל על הילד שנחטף, ודאי שלא להיעדר למחרת מעבודתם.

זמן קצר לאחר מכן, נחטף הילד השני, לייב'לה.

עולמם של גולדה וברל, חרב עליהם. לא רק מויש'לה ולייב'לה, נחטפו ב"אקציות" ועקבותיהם נעלמו. כל בני משפחתו של ברל, עד האחרון שבהם, נתפסו ב"אקציות" השונות וזכר לא נותר מהם.

באחת ה"אקציות", שבה אמא, טינצ'ה, מעבודתה, מחוץ לגטו. לשמחתה, הצליחה להימלט מהמהומה הגדולה והתחבאה בין שיחי השדרה. ממקום מחבואה ראתה כיצד אנשים שהיו מוכרים לה, מובלים למשאיות לאורך הרחוב, בידי גרמנים ומקומיים. ביניהם, היה הדוד, איציק קצ'ור-בקמן, הצלם, אחיו הצעיר של ברל. גרמני חמוש זרז בצעקות ובדחיפות, "שנעלער, שנעלער" (בגרמנית: מהר יותר, מהר יותר) את איציק ואת טונצ'ה, אשתו. אמא ראתה אותם רצים, דוחפים לפניהם את עגלת-הילדים, ובה התינוקת שלהם. הייתה זו הפעם האחרונה שראתה אותם. לאחר שהשתרר שקט ברחוב, יצאה ממחבואה וחזרה לחדר בגטו.

"כבר נעלמו שניים. מוכרחים לשמור על הילד הזה. אי אפשר שיסתובב ברחובות לבד, בזמן שאנחנו נמצאים בעבודה. הסוף יהיה שיתפסו גם אותו", אמרה גולדה לברל, לאחר שהיה גם עליה להצטרף "למחנה העבודה".

השנה הייתה 1943 ואיש לא נותר עוד בחיים, ממשפחת קצ'ור המורחבת. כולם נשלחו להשמדה או נרצחו "בבורות ההריגה". לא ניתן היה להשאיר את איליק הקטן בידי מישהו זר בגטו, כדי שישגיח עליו בזמן שהוריו נעדרים. כולם היו טרודים, איש איש באסונו ובמאבקו לחיים. לא ניתן היה להעביר מזון מה"לאגער" אל הגטו, ואף לא ניתן היה להכניס ילדים ל"לאגער". ילד היה מתגלה מיד על ידי המשגיחים גרמנים או מקומיים.

אז עלה רעיון בראשו של סבא, שגולדה תביא בחשאי את איליק בן החמש, אל תוך המתחם שלו במחנה. ברל יחביא אותו בחצר, במזוודה מתאימה למידותיו, מחוץ למבנה המגורים, שהיה מאוכלס בעשרות עובדים. כך, יוכל להיות עמו בקשר, ובסוף יום עבודה, יעביר לו מי שתייה ומעט אוכל, ממנת המזון שלו עצמו כדי שיוכל לשרוד.

בקצה חצר ה"לאגער", מאחורי בנין ה"יודנראט", מונחת הייתה ערימה גבוהה של מזוודות ריקות, שלא היה בהן שימוש. במזוודות אלו הביאו עמם העובדים למחנה, בגדים וחפצים אחרים. מיד עם הגיעם למקום, נדרשו לרוקן אותן ולהניחן בחצר.

ברל החליט להחביא את איליק באחת מהן, מרווחת ומחוררת בפתחי אויר. באחד הלילות שלאחר מכן, הצליחה גולדה לחמוק דרך גדר המחנה אל הגטו, והביאה עמה את איליק לתוך ה"לאגער". היא קראה בחשאי לבעלה, לצאת אליה. בחסות החשכה, הכניס ברל את הילד לתוך מזוודה מסוימת, כיסה אותו היטב בסחבות שמצא, ביקש ממנו שלא להשמיע קול וסגר מעליו את המכסה. את המזוודה הסתיר בין המזוודות האחרות, המוטלות בערימה.

לאחר שגולדה עזבה את איליק באחריות בעלה, היא שבה למגוריה ב"לאגער".

מאותו לילה, לא פגשה בהם עוד.

איליק שכב במזוודה בשקט, ללא נוע, יומם ולילה, בקור, תחת כיפת הרקיע, בגשם ובחושך, במשך חודשים - עד סוף יוני 1943. הוא לא בכה ולא התלונן.

כל ערב, עם רדת חשכה, התגנב ברל אל החצר, ורק אז הייתה המזוודה נפתחת. הילד יכול היה לצאת, להתהלך מעט, לנשום אוויר צח, לעשות את

צרכיו ולהחליף מילה עם אביו. סבא, שהביא עמו את מנת הלחם היומית שלו, היה בוצע מחצית ממנה, נותן לאיליק לאכול, ובספל הפח שלו נתן לו מים לשתות. הכול נעשה בשתיקה או בלחש.

לפעמים, כאשר טינצ'ה הצליחה לבקר בצריף של אביה, הייתה מצטרפת אליו לפגישה עם איליק. בתום המפגש, נכנס איליק אל תוך המזוודה, וברל היה עוטרף אותו בסחבות בד, סוגר מעליו את המכסה, חוזר לצריף לשנת הלילה, ואיליק נותר לבד עד למחרת בערב.

כיצד ילד קטן לא זו, לא מבקש לצאת, לא מתלונן?

כנראה שגם ילדים, החשים בסכנת חיים, מתאימים עצמם למצב.

כך נהג סבא מדי יום, מאביב 1943 עד ליום בו נרצחה גולדה.

האירועים האחרונים ואלה שיבואו אחריהם

באפריל 1943 התקיימה ה"אקציה" הרביעית. הגרמנים פרצו לגטו, אספו 750 איש, הובילו אותם ברגל, אל "בורות ההרג", ורצחו אותם ביריות. חלקם נקברו חיים.

צעירי העיירה, שנותרו עדיין בחיים, החליטו לרכוש נשק מהפרטיזנים ולהתנגד התנגדות מזוינת לגרמנים, כי הבינו שנגזר גורלם למות. התוכנית התגלתה לגרמנים, ולכן החליטו להקדים את המועד שתוכנן לחיסול הגטו. ב-9.6.1943 התבצעה ה"אקציה" האחרונה. 600 יהודים הוצאו להורג "בבורות ההריגה".

העיירה הוכרזה כ"יודנרייך" (נקיה מיהודים) אבל עדיין נותרו בחיים כ-400 יהודים, עובדי-הכפייה של ה"לאגער", ובתוכם ברל, גולדה ותהילה-טינצ'ה. ב-30.6.1943 נלכדו 200 מתוכם ונרצחו ב"בורות ההרג" סמוך לעיירה.

זה כנראה היום, שערב קודם לו, במבנה בו שהתה טינצ'ה, נלכדו יושביו, אך היא הצליחה להציל את עצמה, בנס.

זה כנראה גם היום בו נרצחה סבתא גולדה, בבור שסבא נשלח לכסותו.

לאחר יום זה, סבא דב, טינצ'ה ואיליק הקטן הצליחו להימלט.

חייהם ניצלו הודות לזוג אוקראינים שחמלו עליהם.

חיסול מחנה העבודה ובריחתה של טינצ'ה

בתאריך 28.7.1943 חוסל "מחנה-העבודה" (ה"לאגער") סופית. שארית עובדי הכפייה שנותרו בו, הושמדו "בבורות הירי". אלה שהצליחו להימלט,

נתפסו ע"י האוקראינים המקומיים, לאחר שהגרמנים הבטיחו להם פרס (כסף, משקאות חריפים וסוכר) על כל יהודי שיצודו.

ב-22.3.1944 שוחררה סקאלאט על ידי הסובייטים. היה זה יום יציאתם לחופשי של סבא ברל, אמא טינצ'ה ואיליק, מתוך מרתף מציליהם, בני משפחת אומילנובסקי.

190 ניצולים יהודיים נספרו מתוך 3,000 יהודי העיירה שהתגוררו בה, טרם הכיבוש הגרמני.

תוך שנה עזבו ניצולים אלו את המקום, כשפניהם מערבה, לפולין (ביניהם, ברל, טינצ'ה ואיליק - במסגרת ה"קיבוץ") וממנה לארץ ישראל ולמדינות אחרות בעולם.

עובדי "המחנה" עמדו לעלות על משכבם, כאשר נשמעה קריאה במערכת הכריזה. עובדי מתחם המגורים של טינצ'ה, נקראו לעזוב הכול, לצאת החוצה ולעלות במהירות למשאית הממתינה להם.

תוך רגעים ספורים פרצו חיילים גרמנים לתוך המבנה, תוך שהם מאיצים בנוכחים לצאת, בצעקות "שנעל", "שנעל" (מהר, מהר) מכים בהן בשוטים ודוקרים אותן בקני הרובים.

במחשבה מהירה שחלפה בראשה, החליטה טינצ'ה שלא לציית לקריאות. כהרף עין ניצלה שנייה או שתיים שהגרמנים לא נתנו דעתם למתרחש סביבם, התכופפה ודחקה את עצמה תחת דרגש העץ, אל המרווח שבינו לבין הרצפה. שם שכבה בדומיה מוחלטת וללא ניע, תוך שהיא צופה בנעלי הגרמנים החולפות על פניה. החיילים התרוצצו בינתיים הלוך ושוב לאורך הביתן, לוודא שאכן כל הנשים סולקו ממנו ושלא נשכחה ולו אחת, אשר תיוותר בחיים.

ליבה הלם בחוזקה.

היא כמעט ולא נשמה.

פחד איום הציף אותה.

נוזל חם זרם לפתע מפלג גופה התחתון. הזרם הצהוב פילס דרכו ממנה לכיוון המעבר המרכזי, שהפריד בין מעברי שורות הדרגשים.

הגרמני שנותר במקום, לא שם ליבו לשתן ועמד לצאת מהמקום. דווקא אז הזיזה טינצ'ה את ידה באופן לא רצוני, ונגעה בספל הפח שהיה מונח בסמוך, על הרצפה.

למשמע הצליל המתכתי נעצר הגרמני, ומיד החל לחפש את מקור הרעש בין הדרגשים ומתחתיהם.

למזלה הרב לא הבחין בה, היסס רגע, כיבה את האור ויצא מהמקום. טינצ'ה נשמה לרווחה, אך עדיין שכבה כמאובנת, מחשש שבכל זאת ישוב. המשאית ועליה כל קבוצת הביתן ושומריהם החמושים, נסעה. איש לא יראה אותן עוד בחיים.

הפרוז'קטור, שהופעל בחצר המבנה, הסתובב ללא הרף, מאיר את גדרות החצר ואת פתח ביתן המגורים הריק, בניסיון להבחין במישהי שהייתה חסרה להם על המשאית.

טינצ'ה הבינה שאם תצא ממחבואה, יבחינו בה.

"אני ילדה בת שבע-עשרה, אותי הגרמנים חיפשו בפרוז'קטור לאורך כל הלילה!" הייתה אמא אומרת לי, כשחזרה וסיפרה את סיפור המעשה. לאחר שעות של המתנה במחבואה, כיבו הגרמנים, לבסוף, את הפרוז'קטור. אמא ניצלה את החשכה ויצאה בשקט מהמבנה אל השיחים הסמוכים, מהם השתחלה דרך פרצה בגדר. בלב הולם מחרדה, רצה אל אביה במחנה הסמוך. היה זה הלילה, לאחר שברל הוכה קשות סמוך "לבור ההריגה".

טינצ'ה טרם ידעה שאמה ואחרים עמה, נרצחו "בבור ההריגה", וכי הגטו חוסל.

"לא הכרתי אותו, ראשו היה נפוח ממכות, לא האמנתי שזה אבא. רק לאחר שהחל לדבר איתי, זיהיתי אותו, לפי הקול", נהגה לספר. סבא סיפר לה בבכי, שאמה, גולדה, אינה עוד בין החיים, והיא סיפרה לו על גורל הנשים בביתן שלה, וכיצד חמקה בעור שיניה. "אנחנו לוקחים עכשיו את איליק ולא נשארים פה. נלך לחפש משפחה, מתוך ידידיי הגויים, שתהיה מוכנה להעניק לנו מסתור". "לשנינו הייתה תחושה, שאם לא נברח הלילה, גם אנחנו נִרְצָח, במוקדם או במאוחר", אמא סיפרה.

ברל הוציא בשקט את איליק מתוך המזוודה, תמך בילד שהיה רזה מאוד ובקושי יכול היה לעמוד על רגליו, ונשא אותו על זרועותיו. בעלטת הלילה שם פעמיו לביתו של אומילינובסקי ("מילינובסקי", כפי שסבא נהג לקרוא לו) אוקראיני שהתגורר עם בני משפחתו בקצה העיירה, באזור

קאלאדיובקה.

כבעל מסעדה ידועה, נהג אומילינובסקי לרכוש בשרים מסוגים שונים באטליז של ברל. כך הכירו זה את זה, ונוצרו ביניהם קשרי ידידות מצוינים. ברל הקיש בדלת קלות. הדלת נפתחה מעט.

באותם ימים היה חשש לפתוח את דלת הבית כך סתם, בפרט בלילה. בת הזוג של אומילינובסקי, טקלה, הוציאה את ראשה, בחשש. ברל הכיר את טקלה עוד מהשנים הארוכות בהן שימשה עוזרת בית. לאחר מות אשתו הראשונה, נשא אומילינובסקי את טקלה לאשה, ולשניים נולד ילד משותף. נוסף לילד זה, שכבר היה באותה עת כבן שמונה, היו לאומילינובסקי שני בנים בוגרים, אשר עזבו את העיירה והתגוררו במקום אחר.

"אנא, תנו לנו מחסה בביתכם, עזרו לנו להסתתר מפני הגרמנים", ביקש ברל בקול תחנונים ופרץ בבכי קורע לב.

"לא יודעת אם בעלי יסכים. אני צריכה לשאול אותו. אתה יודע שזה עלול לסכן גם אותנו", ענתה טקלה וסיפרה שכבר שהו אצלם בצריף בני משפחה יהודית, אך הם התבקשו לעזוב.

"אני מתחנן בפניך, רצחו את אשתי, רצחו שניים מילדיי ואת כל בני משפחתי, רק אנחנו נותרנו בחיים וגם אנו צפויים למות אם יתפסו אותנו. בבקשה, אני מבקש לדבר עם אומילינובסקי". דמעות ירדו על לחיו של

המבנה היה בחצר בית משפחת אומילינובסקי, בשכונת קלודיופקה בסקאלאט.
דרך הפתח בגג יכלו המסתתרים להשקיף אל החצר

ברל.

טקלה, אשה טובה ואצילית, נעלמה למספר דקות ושבה ובעלה בעקבותיה. אומילינובסקי ראה את ברל, התבונן בו ושאל בתמיהה: "אתה עוד חי?" "אני אחביא אתכם. אבל... אני לא יודע שאתם כאן".

1996. טיול שורשים לסקאלאט

אוקראינה. טוניה, עומדת בחזית ביתם של משפחת אומילינובסקי. על קיר הבנין רשום מספר הבית.

במרתף בית אבן זה שלהם, בשכונת קאלאדיופקה, הסתתרה במשך חצי שנה, יחד עם אביה ברל קצ'ור ועם אחיה איליק.

הימים היו ימי קיץ. ברל, טינצ'ה ואיליק, הוסתרו בחלק מבקתה ארוכה, שהייתה ממוקמת בחצר משפחת אומילינובסקי. חלקה השני של הבקתה, מעבר לקיר מפריד, היה שייך למשפחה מקומית אחרת, ושמשה אותה כמחסן. המבנה היה ישן, קטן, מט ליפול. טקלה אפסנה בתוכו חציר, בו האכילה את בעלי החיים בחודשי החורף הקרים.

ברל ושני ילדיו הושכבו בחלק העליון של ערמות החציר. מבעד לאשנב זעירי שבגג הרעפים, יכלו להציץ אל הנעשה בחצר, ולבחון במבטם אם מישהו פוסע לכיוונם. היה עליהם לשמור על שתיקה מוחלטת,

שכן מעבר לקיר העץ יכלו השכנים לשמוע כל רחש. בצד השני של החצר, מול הבקתה, התגוררה משפחת

בתחתית המבנה, משמאל התמונה, ניתן לראות את חלון המרתף בו הסתתרו ששה חודשים, מאוקטובר 1943 ועד לשחרור. דרך חלון זה יצאה טינצ'ה בלילות להשיג מזון. מימין התמונה - באר המים הביתית.

אומילינובסקי, בבית אבן בן שתי קומות.

בשלושת חודשי הקיץ - יולי, אוגוסט, ספטמבר - 1943 שהו ברל, טינצ'ה ואיליק בבקתה.

לאורך פרק זמן זה, דאגה טקלה להביא להם, מזון מהבית ומים מהבאר שבחצר. כיוון שלא רצתה שבנה או מישו מהשכנים, ידעו שיהודים מסתתרים במקום, נעשו כל פעולותיה בחשאי.

בכל לילה ירדו השלושה מעל ערמות החציר, בשקט מוחלט ובזהירות לאכול ולעשות את צרכיהם ב"בית השימוש", שניצב סמוך לצריף. לעתים עשו את צרכיהם בבורות קטנטנים שחפרו באדמת הצריף, וכיסו מיד.

עם בוא הסתיו, הפך הקור בבקתה לבלתי נסבל. באחד הלילות העבירה אותם טקלה מהבקתה לבית המגורים המוסק של המשפחה. תחילה, הסתירה אותם באחד מחדרי הקומה השנייה. אך תוך זמן קצר שינתה את דעתה. כיוון שחלון החדר פנה אל הרחוב, חששה שמישהו מהעוברים והשבים עלול להבחין בהם. כמו כן, התעוררה בעיה של עשיית צרכים. כדי להגיע אל "בית השימוש" שהיה ממוקם מחוץ לבית, היה עליהם לרדת במדרגות ולהתהלך בדירה. חיש מהר היו עתידים להתגלות.

לכן, החליטה להעבירם למקום אחר. הפעם, הורידה את השלושה אל מרתף הבית.

במרתף זה, שהו במהלך כל ששת חודשי הסתיו והחורף, עד לשחרור ב-22 במרס 1944.

המרתף שימש כמחסן. לא הייתה בו רצפה מרוצפת עץ או מרצפות אבן. החזיקו בו גזרי עץ להסקה, פחמים, נפט לבישול וחפצים ישנים. השלושה שכבו על האדמה, צמודים זה לזה, בשקט מוחלט, מכוסים בשמיכה היחידה שטקלה נתנה להם. את הצרכים שלהם עשו בלילות, בבורות קטנטנים שחפרו באדמת המרתף, וכיסו אותם מיד לאחר השימוש.

לא קל היה לשבת או לשכב במחבוא ללא נוע. היה חשש שצעדיהם יישמעו או שמא, חלילה, יזיזו דבר מה. מחשש שתבחין בנוכחותם עין בלתי אוהדת, ומבלי דעת מה מתרחש בחוץ, היו שלושתם עוצרים את נשימתם לקול אוושה או צעדים שנשמעו בסמוך למרתף. צוהר זעורוי דמוי חלון, היה מותקן סמוך לתקרת אחד הקירות, ופנה לשביל בחצר. היה זה הפתח היחיד, דרכו חדרו למרתף מעט אור יום ואוויר. במקום שררה אפלולית קבועה והיה קשה לנשום בו את האוויר הדליל. מתוך פתח

ברצפת המטבח שבבית למעלה, הייתה טקלה משלשלת חבל אל המרתף. בקצה החבל תלתה סיר קטן, לתוכו הכניסה מזון ומים, עבורם. כך נמנעה מלרדת במדרגות שהוליכו מטה, אל המרתף. לעתים הכניסה לסיר לחם בלבד, לעתים מרק, תפוחי אדמה מבושלים, או חתיכות בשר. כך נהגה לעשות מדי יום ביומו במשך כחודשיים בלבד.

אף שטקלה סיפקה בקביעות אוכל ומים לשוהים הנסתרים, לא היה באלו כדי להשביעם או להרוותם ממש. בוודאי, לא היה באפשרותם לתקן נזקים בריאותיים, שנגרמו לברל, לטינצ'ה ולאיליק עוד במהלך השנים שקדמו לבואם אליה. בשל חסר מתמשך בגטו, במים לשתייה, מזון וויטמינים חיוניים, ניזוקו שיניהם. חלק משיניו של ברל איבדו את אחיזתן בחניכיים הרופפות ונשרו מפיו, תוך כדי לעיסה. שיניה של טינצ'ה נפגעו בעששת, משום שלא היו תנאים לשמירת היגיינה בכלל והיגיינת פה בפרט. "עבודת הכפייה" הקשה, בה הועסק ברל בגטו וב"לאגער", שחקה את חוליות גבו. השכיבה הממושכת עתה, על האדמה הקשה והקרה שבמרתף, גרמה לו לכאבי גב קשים שמנעו ממנו תפקוד רגיל.

איליק, שהוסתר מאז גיל ארבע בגטו, במזוודה הסגורה ב"לאגער", בבקתה שבחצר אומילינבסקי ועתה במרתף ביתם, סבל מחולשה בגפיו ומ"עיוורון לילה" בעיניו. בעיות אלו נגרמו בשל מחסור באור שמש ובוויטמינים. בשל "עיוורון הלילה" בו לקה, הוא התקשה להבחין בתוך אפלולית המרתף, בפריטים השונים שניצבו בסמוך. היה חשש שימעד בגללם או שיפיל אותם, וכך עלול להקים רעש ולמשוך תשומת לב מיותרת. בכל פעם בה היה מתרומם לעמידה, כדי לצעוד צעדים ספורים ממקום השכיבה של שלושתם אל המקום בו נהגו לעשות את צרכיהם, הייתה טינצ'ה מתרוממת יחד איתו, אחזת בידו, מוליכה אותו לשם, ממתינה שיסיים ומשיבה אותו למקום השכיבה.

כל השלושה היו מגודלי שיער, מלוכלכים ומוכי כינים. בעצתו של ברל, הוציאה טינצ'ה מעט נפט מכלי שעמד במרתף, מרחת בו את שערות שלושתם. במיוחד, הקפידה למרוח את שערה שלה, בגלל צמתה הארוכה והסמיכה. הנפט סייע בחיסול הכינים, אך עזר פחות בחיסול פשפשי הבגדים, שאף הם הציקו בלי די.

כמות המים המצומצמת, שעמדה לרשותם, הספיקה לשתייה בלבד, ואף זאת בצמצום רב. לא היה ניתן להשתמש במים, כדי לכבס את הבגדים

שלבשו, בוודאי שלא להתרחץ בהם. באר המים של המשפחה, הייתה ממוקמת במרחק מטרים ספורים מצוהר המרתף. ברל שקל לא אחת להוציא את טינצ'ה מבעד לצוהר, בחשכת הלילה, כדי שתשאב עבורם מים נוספים, אבל דחה שוב ושוב אפשרות זו. הוא חשש שהפעלת ידית השאיבה, תשמיע קולות חריקה חריגים בדומיית הלילה, ושאון מים זורמים יעורר את סקרנות השכנים. חשיפתם עלולה הייתה לגרור בעקבותיה עונש מוות מידי לשלושתם ולבני משפחת אומילינובסקי, כנותני מסתור ליהודים. לכן, החליט שלא יתרחצו כלל. לעתים, ניגבו את פניהם בשאריות מים שנותרו בסיר, שהורידה טקלה למרתף.

באחד הימים ירדה אליהם טקלה ואמרה בקול כואב, כי יש לה עבורם בשורה קשה. "מהיום והלאה, לא אוכל להוריד לכם מים או מזון. קצינים גרמנים, הגיעו אליי והודיעו כי יישכנו שלושה חיילים בבית, עד להודעה חדשה. אני ובעלי, אמנם חוששים לגורלכם, אך גם לגורלנו, אם ייודע לגרמנים שאני מסתירה ומאכילה אתכם".

ואכן, מיום זה ואילך השתנו החיים במסתור. טקלה חדלה מלהוריד מים ומזון למרתף. הרעב והצמא הציקו מאוד. ברל העלה את טינצ'ה על כתפיו, כדי שתגיע בידיה לצוהר ותגרוף פנימה את השלג שנערם מחוצה לו. היא דחסה את השלג לספלים ולכלים אחרים שנמצאו במרתף, ואלו הונחו על הקרקע עד שנמס והפך למים, מהם שתו במשך מספר ימים. אולם, הבעיה לא נפתרה. משפסק השלג לרדת בחוץ, לא נותרו להם עוד מים לשתייה וגם אוכל לא בא אל פיהם במשך ימים.

איליק בכה שהוא צמא ורוצה לשתות, וברל לא הצליח להרגיעו. הוא הציע לו לשתות את השתן שאסף ממנו בספל, אך איליק סרב לשתות. הבכי שלו איים לעורר תשומת לב לנוכחותם במקום.

"תילה, אין לנו ברירה. תצטרכי ללכת אל משפחת הגוי, זה שקנה אצלי בקביעות. תקישי בעדינות רבה על חלון המטבח שלהם. כאשר יפתחו לך, בקשי שיתנו לך דבר מזון בשבילנו. גם קחי עמך כלי והביאי בתוכו מים מהדלי העומד לצד משאבת המים", ביקש ברל מטינצ'ה. ברל החליט שבתו, הרזה והזריזה, תתאים ביותר למשימה, כי הוא עצמו איננו יכול להיעזר בטינצ'ה כדי להגיע לצוהר, וגם אם היה מגיע, לא יכול היה לעבור דרכו. לעומת זאת, הוא יוכל לדחוף אותה כלפי מעלה, כך שתצליח לצאת דרך הפתח הצר.

כך היה. ברל היה מרים את טינצ'ה על כתפיו, עד שהצליחה להיאחז בצוהר המרתף, מוציאה ראשה ודוחפת את גופה החוצה. בשובה ממשימותיה, התבצע תהליך הפוך. טינצ'ה השחילה תחילה את רגליה, דרך הצוהר פנימה, כאשר פניה מופנות החוצה, אוחזת בחלון בידיה, בעוד ברל מכוון את רגליה לכתפיו ורק אז מוריד אותה אל האדמה.

"הייתי עוטפת את ראשי במטפחת האוקראינית, הירוקה והפרחונית של אמא, שהייתה ברשותי, כדי שיחשבו שאני אוקראינית. את הכתפיים עטפתי בסחבה, ונעלתי לרגליי את ערדלי הגומי שמצאתי ברחובות", נהגה לספר לי.

מאז אותה פעם ראשונה, יצאה מהמרתף עשרות פעמים להביא אוכל או מים. בכל פעם, לא ידעה אם תשוב ותראה עוד את אביה ואיליק. טינצ'ה לא העזה לצאת מהמרתף לאור יום. בחסות החשכה, ולאחר שווידאה שאין איש בסביבה, הייתה מתחילה לצעוד בזריזות לעבר היעד - הבית אליו שלח אותה אביה. לאורך הדרך הייתה משננת את שם הגוי ושם המקום אליו היה עליה להגיע.

"אם צצה דמות כלשהי בדרכי, הייתי נופלת אפיים ארצה, משתטחת בתעלת הניקוז בשולי הדרך, מסתתרת מאחורי עץ, שיח, קיר של בית וכל מה שהזדמן בדרך. לעתים מעדתי, אך שוב קמתי והמשכתי לצעוד לעבר הבית אליו כיוון אותי אבא".

בפעם הראשונה, לאחר שהגיעה לבית אשר הלם את תיאוריו של ברל, נקשה קלות על חלון המטבח. בלב פועם ובחשש רב, המתינה לראות מי יפתח את החלון. היא לא הייתה בטוחה שהגיעה למקום הנכון, ולא היה באפשרותה לצפות מה תהיה התגובה כלפיה, אם שגתה בזיהוי המקום. כל טעות כזאת עלולה הייתה לעלות לה בחייה. אכן, לא טעתה. אחד מידידי אביה, הוציא ראשו לחשכה. טינצ'ה, זיהתה אותו, והציגה את עצמה כבתו של ברצ'ו, בעל האטליז, ושטחה בפניו את בקשתה בלחש.

האיש הצטלב כי לא האמין שמשהו מהיהודים חי עדיין. הוא נעלם למספר דקות שנראו לה כנצח, ושב עם ככר לחם ושני תפוחים בידיו. לאחר שהודתה לו בהתרגשות, ביקש ממנה שתלך בטרם יבחינו בה השכנים. את כל הדרך חזרה עשתה במהירות ובהירות ברחובות החשוכים לחלוטין ומלאי המהמורות, שהמתינו לה, צועדת נחושה לשוב בשלום אל אביה ואחיה עם אוכל, בו תלויים חייהם. "אם חלילה אתפס, מה יאכלו

השניים? הם יגוועו למוות במרתף", חשבה.

"פחדתי מאוד. לא הייתי אמיצה או גיבורה. אבא שלח אותי. לא הייתה ברירה", הייתה אמא מסכמת.

בפעם אחרת, כשיצאה לאחד הכפרים, להביא דבר מאכל מאיכר אליו נשלחה, החליטה לעשות את דרכה בשדות החשוכים. היא חשבה שכך תמנע מצעידה בדרכים, בהן נעו עגלות או התהלכו כפריים. אבל, בחשכת הלילה לא הבחינה בבור כרוי, שלא היה מכוסה, ונפלה לתוכו. היה זה אחד מהבורות שחפרו האיכרים, כדי לאגור בהם מספוא לבעלי החיים. חסרת אונים שכבה מספר דקות עד שהתעשתה, קמה ממקומה וניסתה להגיע לפתח הבור, כדי להמשיך בדרכה. הבור היה עמוק. היא ניסתה לטפס מעלה, אך בכל פעם החליקה על האדמה הבוצית, ושוב מצאה עצמה על הקרקעית. רק לפנות בוקר, כשהשחר החל להאיר, והיא באפיסת כוחות, עלה בידה לצאת משם בשלום.

בעתיד, כשאמא תספר לי על החוויה הקשה, היא תציין שאינה יודעת איך עלה בידה לצאת מן הבור.

לאחר לילה מתיש היא שבה אל המרתף בידיים ריקות.

הימים היו ימי חורף קרים והלילות - קרים יותר. שלג גבוה הצטבר ונערם בדרכים. בלילות כאלה יצאה לדרך לבושה בשמלתה הקיצית, עטופה בשמיכה, שנתנה להם טקלה בקיץ, כדי שישכבו עליה במרתף. בפעמים אלה הותירה את ברל ואיליק ללא כסוי כלשהו עד שובה.

טינצ'ה רעדה מקור ושיניה נקשו. הערדליים שנעלה, ושהיו גדולים ממידותיה, התמלאו בשלג. לטינצ'ה לא הייתה ברירה אלא להמשיך ולצעוד. לו הייתה מורידה מרגליה את הערדליים, הייתה נאלצת לעשות את דרכה בנעלים קיציות פתוחות, וכפות רגליה היו קופאות לחלוטין. השלג בתוך הערדליים נמס מחום כפות רגליה, והתגבש לקרח קשה וחלקלק. על רפידת קרח זו היה עליה לפסוע, בכל צעד שעשתה בדרכה אל היעד. לטינצ'ה לא הייתה ברירה, היה עליה לחזור עם מים בכלי ודבר מאכל, בעיקר לחם. חיי יקיריה, שהיו תלויים בה, הגבירו את נחישותה לחזור למרתף בשלום. ככר לחם אחת אפשרה להם לשרוד כמעט שבוע.

בפעם בה נפלה לבור ושבה למרתף בידיים ריקות, מצאה את אביה בוכה מרה, מודאג וחרד מאוד לגורלה.

שוב ושוב היה עליה לצאת, אחת לשבוע או שבועיים, כשהרעב הציק

מאוד.

סבא ידע שהיא מסכנת את נפשה, אך איזו ברירה הייתה להם? לא תמיד הגיעה לביתו של הגוי המבוקש על ידה, למרות שאביה הדריך אותה כיצד להגיע לבתי גויים, בהם יכול היה לתת אמון שלא יהרגו את בתו של "ברצ'ו", ולא ילשינו עליה. יחד עם זאת, הזהיר אותה שלא לספר להם אצל מי הם מתחבאים, בשום פנים ואופן. בזכות היחסים המצוינים שברל טיפח עם כל תושבי העיירה ועם קהל לקוחותיו בפרט, הוא קצר את הפירות בימים הקשים שבאו עליו. רבים מתושבי העיירה והכפרים שסביבה היו ידידיו, ביניהם אומילינובסקי, אשר נתן לו מחסה במרתפו. גויים אלו נהגו בעבר למכור לו פרות ועופות לשחיטה, או שקנו באטליז בשר לצרכיהם. לאחר שאמא פקדה בתי ידידים גויים, שהתגוררו בעיירה, החלה להביא אוכל גם ממקומות מרוחקים, מחוץ לעיירה.

באחת מפעמים אלה, נתקלה בעיירה זרה, באדם שהבחין בה. "אני מכיר אותך, את יהודייה", אמר.

"אתה בכלל לא יודע מי אני", ענתה, מתחמקת ממנו, משנה את מסלול הליכתה המתוכנן. בלב הולם הסתתרה בסמטה אפלה ולא מוכרת. כשהיה נדמה לה שנעלם, יצאה ממחבואה והמשיכה ללכת. אלא שפתאום האיש הופיע בעקבותיה.

"האם הוא רוצה לראות למי אני הולכת", שאלה את עצמה. "האם הוא רוצה לתפוס ולהסגיר אותי למשטרה המקומית, כדי לזכות בפרס?"

טינצ'ה שמעה מאחוריה את רחש פסיעותיו ואת נשימתו המאומצת, ונדמה היה לה שאף הוא שומע את הולם ליבה, הפועם בחוזקה. למרות הפחד שהשתלט עליה, המשיכה בהליכתה, מצאה קיר בית אליו נצמדה, מסתתרת.

למרבה מזלה, מפאת החשכה, לא הבחין בה והמשיך בדרכו, חולף על פניה.

לאחר זמן ממושך, כשהיה ברור לה שהסתלק או נואש מלחפש אחריה, עזבה את מקומה בזהירות, שבה על עקבותיה והחישה צעדיה. היה עליה לשוב למסלול הקודם, בו הלכה מלכתחילה, כדי שתדע לשוב ממנו לסקאלאט.

בפעם הזאת לא עלה בידיה להביא אוכל. למחרת, נאלצה שוב לצאת לדרך.

"הלכתי לגויים, שהתגוררו בכפרים, בהם לא ביקרתי מעולם. לא יודעת איך הלכתי, לא יודעת איך הגעתי ואיך שבתי משם", סיפרה לי. כך למשל, תעתיך בדרכה לילה שלם, בדרכה לאחד הכפרים. עם עלות השחר החליטה כי עליה להסתתר במחסן בית סמוך, שמא תתגלה. אבל בעל הבית שהבחין בה, נכנס למחסן בעקבותיה.

"מה את עושה כאן?"

טינצ'ה החווירה, חשה שדמה אוזל מעורקיה. "אבא, שלח אותי בשליחות. אני איבדתי את הדרך ונכנסתי לכאן כדי לנוח", שיקרה. ליבה הלם מפחד, אך לא איבדה את עשתונותיה.

"את רעבה?" שאל.

"כן".

האיכר, לא שאל שאלות נוספות והזמין אותה לסעוד בביתו. במטבח הכין לה "ארוחת מלכים" - חביתה משמונה ביצים. טינצ'ה כמעט התעלפה למראה התבשיל ומריחו. היא אכלה חלק ממנו ברעבתנות שלא תתואר. מהנותר, נתנה במטפחתה, כדי להביא לאביה ולאיליק.

כל אותו זמן, עמד הגוי, צפה בה אוכלת ושתק.

טינצ'ה חששה שאולי האיכר חושד בה שהיא יהודייה. על מנת להפיג את חשדותיו, פתחה ספר תפילות נוצרי, שנשאה עמה בקביעות, כדי שתוכל להתחזות לנוצרייה. היא ירדה על ברכיה, מול האיקונין של ה"מאטקה בוסקה" (הקדושה המקומית) התלויה על הקיר, עיינה בספר, מלמלה תפילת הודיה והצטלבה.

האיכר השתכנע מהגיגוננים המקומיים שהפגינה, ושלח אותה לדרכה מלווה בברכותיו. יחד עם זאת, יתכן שניחש שהיא יהודייה ורחמיו נכמרו עליה. לכן לא תיחקר אותה ובחר להאכילה ביד נדיבה.

הפעם נעדרה טינצ'ה במשך יומיים. סבא כבר היה בטוח שהרע מכל ארע והיא נתפסה. כשחזרה לבסוף, לא ידע את נפשו. הדמעות שזלגו על לחיו, הביעו את הכאב, הדאגה שחווה והשמחה על שובה.

טינצ'ה אכן דיברה וכתבה אוקראינית, כשפת אם. חברותיה היו פולניות ואוקראיניות, איתן למדה בבית הספר. בביקוריה בבתייהן הכירה היטב את מנהגי המקומיים. אחת החברות, אניה (אנה), הייתה מתגנבת לגטו ומביאה לאמא לחם, שסייע למשפחתה לשרוד במקום.

לימים נודע לנו מחיים ברונשטיין, כי בעת טיול שורשים שערך בסקאלט, פגש אשה לא יהודייה, בשם אניה, שהגיעה מהעיר גליביץ בפולין, לביקור קרובי משפחתה במקום. כששמעה שחיים הגיע מישראל, התעניינה אם ידוע לו מה עלה בגורל חברתה, טינצ'ה קצ'ור. כמובן שענה לה שטינצ'ה בחיים וימסור לה את כתובתה של אניה בגליביץ. הסתבר, כי בתום המלחמה נישאה אניה, ועקרה מאוקראינה לפולין. לאורך השנים ניסתה להתחקות אחר עקבותיה של טינצ'ה, חברתה, באמצעות "הצלב האדום", אך הדבר לא צלח בידה. אניה חיפשה את טינצ'ה, או את תהילה-לאה קצ'ור, בעוד שטינצ'ה הפכה בינתיים לטוניה ושם משפחתה השתנה לוינטר. ברל הפך לדב, איליק הפך להלל וקצ'ור הפך לבקמן, כפי שעוד אספר בהמשך.

אניה (כיום מרוזביצקי) במרכז עם בתה ובנה בעיר גליביץ, פולין

המפגש של אניה וטוניה בסקאלט, 1996

לטיול שורשים נוסף בסקאלט, שארגן חיים ברונשטיין, בהמשך, הצטרפנו אמא ואני, יעקב בקמן, אשתו שושנה ובתו זהבה אזולאי. אניה ובעלה (מרוזביצקי) הגיעו מגליביץ שבפולין לסקאלט, למפגש המרגש עם עשרות שרידי השואה שהגיעו מישראל ומארצות הברית. טוניה ואניה נפלו זו

לזרועות רעותה. ההתרגשות הייתה רבה והן לא הצליחו להירגע זמן רב. אניה לקחה אותנו לבקר את בני משפחתה, שהמשיכו להתגורר במקום לאחר המלחמה. השיחות היו רוויות בכי, וקלחו כאילו לא נפרדו מעולם. מאז, שמרו השתיים על קשר מכתבים ושיחות טלפון.

מימין: ארבעה מבני משפחתו של האח יאנק, אניה מרוזוביציקי במרכז (בחליפה בהירה), על יד טוניה (במכנסיים שחורים), יעקב בקמן (במכנסיים אפורים) ואשתו שושנה, ומרוזוביציקי בעלה של אניה.

יותר מכול זכרה אמא את המקרה הבא: באחת הפעמים שבה מהדרך ושתי כיכרות לחם בידיה. בדיוק באותו רגע, אחד הגרמנים, שיכור כלוט, יצא מהבית לעשות את צרכיו. טינצ'ה, שטרם הספיקה להיכנס דרך הצוהר למרתף, נבהלה ורצה להתחבא בבית השימוש שבחצר (צריף עץ צר, מרוצף קורות עץ שטוחות, במרכזן פתח לעשיית צרכים, ותחתיהן בור ספיגה) וסגרה את הדלת אחריה. לתדהמתה, ראתה מבעד לחריץ שבדלת העץ, כי גם הגרמני השיכור עושה את דרכו אל בית-השימוש. אולם, לפתע נפל על השלג ונרדם.

אמא יצאה בבהילות אל המרתף, אלא שאחת מכיכרות הלחם נשמטה מידיה ונפלה אל הבור.

עד היום לא יודעת אמא להסביר את הנס שקרה לה. הגרמני כלל לא הבחין בה, נפל ונרדם בדיוק לפני המפגש הבלתי נמנע ביניהם. היה זה כאילו

מישהו למעלה כיוון כך. היא ובני משפחתה ניצלו שוב. ולמרבה המזל - גם משפחת אומילינובסקי.

"את חוזרת לבית-השימוש, מוציאה מהבור את כיכר הלחם שנפלה, ומביאה אותה הנה", הורה לה אביה.

בהתחלה נרתעה, גם חששה לצאת שוב. אבל, לאחר שאביה עמד על דעתו בתוקף, נאלצה לעשות זאת. כמובן, שחלק מכיכר הלחם היה מכוסה בלכלוך, שהיה בבור. סבא, באולרו, קילף לאט את המעטה החיצוני המלוכלך. מביחנתו, עדיין נותר החלק הפנימי הרך, שאפשר היה לאכול ממנו במשך הימים הקרובים.

בפעם האחרונה, בה יצאה להביא לחם, היא חזרה לפנות בוקר. כרגיל, התקרבה בזהירות, איננה מבינה מה פשר קולות הצהלה והשמחה שאוזנייה שמעו. בחשש וחרדה רבה התקרבה צעד אחר צעד, ולתדהמתה ראתה את סבא ואיליק מחוץ למרתף, מוקפים בשכנים, וכולם צוהלים וחוגגים.

במבט ראשון, הייתה בטוחה שברל ואיליק התגלו, ולכן התחבאה מיד. ממקום מחבואה הבחינה שהשניים מוקפים באנשים שמחים ואין חשש

לחייהם. מרעש המטוסים בשמים ומקריאות השמחה בעקבותיהם, הבינה שאף לה לא נשקפת סכנה. רק לאחר שהתקרבה לאביה, נודע לה שהרוסים נכנסו לעיירה והגרמנים נסוגו ממנה. כל עוד הסתתרו במרתף, ללא קשר עם איש, לא ידעו דבר על המתרחש בעולם.

היו אלה רגעים מרגשים ביותר.

"אנחת הרווחה שלנו נשמעה מקצה העולם ועד קצהו, "ניצלנו, אנחנו חיים!"

קשה היה להאמין שלאחר תשעה חודשים של סבל ועינויים, הגיע סוף טוב.

"מסתבר שהשכנים ידעו על כך שיהודים מסתתרים במרתף של אומילינובסקי, אך איש מהם לא הלשין ולא מסר אותנו לגרמנים. הם לא ידעו מי המסתתרים, וגם לא כולם הכירו את אבי, אבל כולם אהבו את אומילינובסקי ואת טקלה אשתו", דברי אמי.

באמצע שנת 1944 עבר מחוז טרנופול לידי ברית המועצות. חיילים סובייטים, בכלי רכב צבאיים, עברו בשיירות ניצחון, בכל עיירות המחוז. במקביל, הודיעו ברחובות, שיהודים שנותרו בחיים, יכולים לצאת ממקומות המסתור שלהם ולא יאונה להם כל רע.

מיד הזדרזו שכני משפחת אומילינובסקי להודיע לבני המשפחה על החדשות, ואלה הודיעו על כך לברצ'ו ולאיליק שבמרתף.

השניים, מופתעים מהחדשות, יצאו ממחבואם לאחר תשעה חודשים, אל אור השמש. הם עמדו סמוך למקומיים המאושרים, שהתקהלו סביב החיילים הסובייטים, והמתינו לשובה של טינצ'ה (22.3.1944).

סבא, אמא ואיליק, ראו בחיילים הסובייטים את מושיעיהם וגואליהם, והכירו להם תודה כל חייהם. למזלם, החיילים הרוסים שנכנסו לעיירה, נהגו כלפי היהודים, שרידי השואה, בחיבה רבה, אם כי לא מיצו את הדין עם מקומיים שסייעו לגרמנים.

בעתיד, כאשר אמא סיפרה על כל שעבר עליה בזמן המלחמה, הייתה תמיד מסיימת במשפט: "סבל כזה, אני לא מאחלת לאיש. אף לא לשונאיי". שנה לפני תום מלחמת העולם השנייה, בשעה שבארצות אחרות יהודים עדיין סבלו והושמדו, בסקאלאט כבר לא היו גרמנים. הסיוט נגמר, כעת

היה צורך להתחיל בחיים חדשים.

**מתוך הכאב שהותירה השואה, אנו שואבים את העוצמה והכוח
להבטיח קיום חברה מוסרית ועולם טוב לילדינו
ענידת סיכת הזיכרון מבטאת את המחויבות לשמר את זיכרון העבר
ולהנחילו לדורות הבאים**

שמחת השחרור של סבא, אמא ואיליק, הייתה מהולה בעצב. טקלה
אומילינובסקי עמדה סמוך לחלון דירתה וצפתה בשיירת כלי הרכב של
הצבא הסובייטי הנכנסת לעיירה.

לפתע, כדור תועה, מכלי נשק של חייל אלמוני, פגע במצחה.
טקלה נהרגה במקום.

"לא יכולנו להמשיך בשמחה. האישה הטובה שסייעה לנו רבות ובזכותה
ניצלנו, ספגה כדור בראשה. לא הגיע לה גורל כה אכזר.

עמדנו אילמים מצער ומכאב. לא ידענו באילו מלים ננחם את בעלה, הטוב
והאנושי. התאבלנו עמו על מות אשתו היקרה.

הייתה לנו תחושה, לפיה הייתה לטקלה שליחות: להציל אותנו. ברגע
שהסתיימה שליחותה, תם תפקידה בעולם הזה, והיא עברה למקום אחר.

לא הגיע לה למות", סיימה אמא את סיפורה.